

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra Pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Monika Břízová

Pojetí sexuální výchovy na 2. stupni ZŠ

**Conception of Sex Education at 2nd Grade of
Primary School**

V Praze 2013

Vedoucí práce: PhDr. Martin Strouhal, Ph.D.

Ráda bych poděkovala vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Martinu Strouhalovi, Ph.D za podporu a pomoc při jejím zpracování. Dále děkuji za spolupráci všem ředitelům, ředitelkám a pedagogickým pracovníkům vybraných základních škol, kteří se zúčastnili mého výzkumu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 5. 2013

.....

Jméno autorky

Abstrakt

Bakalářská práce je dělena na část teoretickou a část praktickou. V teoretické části se zabývá historickými proměnami sexuality z hlediska filosofie. Dále se zaměřuje na biologické, psychické a sociální podmínky ovlivňující výchovně vzdělávací proces. Součástí je popis historického vývoje a současného pojetí sexuální výchovy zakotveného v Rámcovém vzdělávacím programu pro Základní vzdělávání, na něž navazuje stručná metodika sexuální výchovy. Praktická část se zabývá kvalitativním výzkumem, který tvoří polostrukturované rozhovory s učiteli konkrétních základních škol.

Klíčová slova

Metodika sexuální výchovy, Rámcový vzdělávací program, sexualita, sexuální výchova, základní škola

Abstract

The thesis is divided into theoretical and practical part. The theoretical part deals with historical transformations of sexuality in terms of philosophy. It also focuses on the biological, psychological and social conditions affecting the educational process. It includes a description of the historical development and current concepts of sex education enshrined in the Framework Educational Programme for Basic Education. This is followed by the methodology of sex education. The practical part deals with qualitative research, consisting of interviews with teachers of specific primary schools.

Key words

Methodology of sex education, Framework educational programme, sexuality, sex education, primary school

Obsah

Úvod	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1. Úvod do historie sexuality a její vliv na současné pojetí sexuální výchovy	11
1.1 Pojem sexualita	11
1.2 Reflexe sexuality v řecké filozofii	12
1.3 Křesťanská hlediska sexuální výchovy	15
1.4 Sexualita v době moderní a postmoderní společnosti	17
2. Podmínky sexuální výchovy	22
2.1 Biologické podmínky	22
2.2 Psychické podmínky	24
2.3 Sociální podmínky	26
2.4 Materiální podmínky	29
3. Vývoj sexuální výchovy	30
3.1 Pojem sexuální výchova.....	30
3.2 Historický vývoj sexuální výchovy	31
4. Rámcový vzdělávací program Základního vzdělávání.....	33
4.1 Rámcový vzdělávací program Základního vzdělávání	33
4.1.1 Vzdělávací oblast Člověk a zdraví	34
4.1.2 Vzdělávací oblast Člověk a příroda.....	38
4.1.3 Etická výchova	39
4.2 Učitel sexuální výchovy	40
4.2.1 Osobnost učitele sexuální výchovy	40
4.2.2 Vzdělání učitele sexuální výchovy	41
5. Obecná metodika sexuální výchovy	42
5.1 Cíl sexuální výchovy.....	42
5.2 Obsah sexuální výchovy	43

5.3 Principy sexuální výchovy	44
5.4 Metody sexuální výchovy	46
II. PRAKTICKÁ ČÁST	52
6. Sexuální výchova pohledem učitelů vybraných základních škol.....	52
6.1 Výzkumný problém a dílčí otázky	52
6.2 Cíle výzkumu	54
6.3 Hypotézy	54
6.4 Metodologie výzkumu	55
6.5 Rozhovory s vybranými učiteli ZŠ	56
6.6 Závěr k uskutečněným rozhovorům.....	64
7. Závěr	67
Slovníček vybraných pojmů	68
Seznam použitých zdrojů.....	71

Seznam zkratek

ČR – Česká republika

HIV - Human Immunodeficiency Virus (virus lidské imunitní nedostatečnosti)

IPPF - The International Planned Parenthood Federation (Mezinárodní federace pro plánování rodičovství)

MŠMT – Ministerstvo mládeže a tělovýchovy

OSV – Osobnostně sociální výchova

RVP – Rámcový vzdělávací program

RVP ZV - Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

SIECUS - Education Council of the United States (Rada pro vzdělávání ve Spojených státech)

ŠVP - Školní vzdělávací program

VkZ - Výchova ke zdraví

WHO - World Health organization (Světová Zdravotnická organizace)

ZŠ- Základní škola

Úvod

Sexuální výchova má své neoddelitelné místo v základním vzdělávání nejenom v České republice, ale i jiných zemích. Její aktuálnost je zřetelná se vzrůstající úlohou médií a internetu. Na internetu se dospívající baví na sociálních sítích, v médiích často vidí různé obsahy se sexuálním podtextem. Pro dnešní dospívající je typické „dospělé chování“, které dříve nebylo natolik zřetelné. Na základě těchto faktů je třeba uchopit sexuální výchovu tak, aby se na 2. stupni základní školy stala neoddelitelnou součástí vzdělávání a reagovala tím na současná potenciální rizika a aktuální témata.

Na téma sexuální výchovy v České republice nenalezneme mnoho publikací. Problematika se řeší v článcích různých odborných časopisů a periodik. Proto je jedním z cílů zorientovat se v literatuře a vytvořit ucelený přehled umožňující studentům učitelství a učitelům pochopit, popřípadě nalézt odpovědi na konkrétní otázky týkající se sexuální výchovy.

Ve své práci se pokusím o popis pojetí sexuální výchovy na 2. stupni základní školy, tedy toho, jakou podobu má a co ji ovlivňuje. Velkou součástí tvoří filosoficko - křesťanské aspekty, jež umožňují pohledět na sexuální výchovu z obrácené, často opomíjené strany. Zmíněné aspekty ovlivňují současné pojetí a dávají učitelům, ale i veřejnosti možnost pochopit, proč je v dnešní době sexuální výchova střetem různých názorů. Učitelé by v průběhu výchovně vzdělávacího procesu měli být schopni tyto rozdílnosti smýt a nabídnout žákům různé úhly pohledu. Sexuální výchova je specifickou výchovou vyžadující dodržování základních podmínek, jež jsou v souladu s věkovou skupinou žáků. Právě období dospívání, typické pro děti na 2. stupni základní školy, klade velkou náročnost na učitele. Z literatury vyplývá, že se jedná o bouřlivé období unavující nejenom samotné rodiče, ale především učitele. Jedná se zcela jistě o období vhodné pro vzdělávání se v oblasti sexuální výchovy. Podstatnou úlohu mají neodmyslitelně i kurikulární dokumenty. Zde se sexuální výchova skrývá pod různými vzdělávacími oblastmi či doplňujícími obory. Mou snahou je popis a hledání tohoto potenciálu právě v oblastech a oborech, které učitelé mnohdy ne zcela správně využívají ve svých Školních vzdělávacích programech. V návaznosti na kurikulární problémy uvádím obecnou metodiku sexuální výchovy. Měla být zejména interaktivní a založená na volbě vhodných aktivizačních metod podporujících nejenom žákovo učení, nýbrž i jeho zájem.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je na základě literatury sestavit ucelený přehled toho, jak sexuální výchova na 2. st. ZŠ vypadá a co ji ovlivňuje. Dílčími cíli je nalezení potenciálu sexuální výchovy v RVP ZV a sestavení obecné metodiky této výchovy.

Součástí této práce tvoří malý kvalitativní výzkum založený na polostrukturovaných rozhovorech s učiteli vybraných základních škol. Rozhovory svým obsahem navazují na teoretickou část a cíleně se zaměřují na jednotlivé zkušenosti učitelů s výukou sexuální výchovy. Pojmy související s tématem práce jsou vysvětleny přímo v textu, poznámkách pod čarou nebo ve slovníčku vybraných pojmů, který se nachází na konci práce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Úvod do historie sexuality a její vliv na současné pojetí sexuální výchovy

Tato kapitola se věnuje historickému kontextu sexuality a jejího prolínání do oblasti sexuální výchovy. V úvodu se zabývá pojmem sexualita, jež se liší na základě autorů a jejich profesionálního zaměření. Dále přibližuje tři základní historická údobí, v nichž se sexualita a sexuální chování formují. Zaměřuje se na reflexi sexuality řecké filozofie, dále pojednává o křesťanských hlediscích sexuální výchovy a v neposlední řadě seznamuje s proměnou sexuality v době moderní a postmoderní společnosti. V těchto historických údobích lze najít odpovědi na současné problémy a také to, jak se na sexuální výchovu nahlíží.

1.1 Pojem sexualita

Sexualitu můžeme vymezit jako soubor jevů vyplývajících z pohlavních rozdílů. Někteří autoři chápou sexualitu spíše ze širšího hlediska. Zařazují sem i ty pohlavní rozdílnosti, které přímo nesouvisí s erotickou slastí či pohlavním rozmnožováním. Naopak užší pojetí klade důraz především na erotickou slast, pohlavní rozmnožování a přitažlivost.

V současné době lze sledovat několik proudů diskursů sexuality. Z hlediska poznání této problematiky jsou mimořádně důležité.

„Diskursy jsou sémantickým prostorem, v kterém žijeme, plánujeme a hodnotíme a stáváme se sami sebou a součástí žádoucího sociálního prostředí. Vyjadřuje to konstatování, že diskurs je používání jazyka podle pravidel a norem komunity.“ (in: Bianchi, 2011, s. 132)

Ve své práci se přikláním zejména k termínu diskursu sexuality Foucaulta. V tomto smyslu je sexualita chápána jako určitá zkušenost, jež je předmětem vědění na pomezí disciplín politiky, medicíny a filosofie. Z toho vyplývá i fakt, že sexualita je ovlivněna normami a zákazy společnosti, do které patříme. (in: Foucault, 2003, s. 10)

Sexualitu jako způsob zkušenosti chápe i Halperin, Winkler a Zeitlin (1990, s. 5), kteří tvrdí, že sexualita je specifickým pojmem pro moderní společnost. Sexualita dle nich

představuje nejintimnější rys jedince. Sexualita je jedinečná. Každý svoji sexualitu prožívá jinak a snaží se odemknout porozumění tomu, co sexualita vlastně znamená.

Naopak Henderson (1998, s. 1251), autor zabývající se řeckou literaturou, chápe sexualitu jako komplex interpretací, reakcí, definicí, zákazů či norem, které jsou vytvořeny a udržovány danou kulturou v reakci na skutečnost dvou biologických pohlaví.

V různých slovnících a medicínských publikacích se objevují definice orientované na biologickou stránku člověka. V psychologickém slovníku se objevuje definice:

„Sexualita je souhrn projevů lidského chování a citění zpravidla vyplývající z tělesných i psychických rozdílů mezi pohlavími a přináší fyziologické uspokojení a psychickou slast.“
(Hartl, 2010, s. 523)

1.2 Reflexe sexuality v řecké filozofii

Pokud nahlédneme do dějin sexuality, zjistíme, že velký vliv na formování sexuálního chování má klasická řecká filozofie. Ve výchově se zdůrazňuje tělesná a duševní harmonie (tzv. kalokagathia). Jejím cílem je vychovat lidi zdatné, ctnostné a dobré. Touto výchovou se směřuje k ideji dobra¹. Touha neboli láska má podobu Eróse-boha lásky. Erós se liší svou podobou jak u Sókrata, tak Platóna.

„Sókratovská erotika spočívá ve vzájemné náklonnosti učitele a žáka, jejímž cílem je vzájemná duchovní a mravní podpora. V Platónově „Symposiu“ je Erós, syn Pora („cesta, prostředek“) a Peniy („chudoba“), láskou a úsilím po poznání ideje krásného, touhou po zplození krásna.“ (in: Bellinger, 1998, s. 81)

Jak lze vidět u Sókrata, Řekové spojují sexuální chování s morálními problémy, které mají vliv na to, jak se člověk chová (in: Foucault, 2003, s. 329).

Na základě těchto pramenů lze říci, že tyto úvahy o morálním chování směřují u Řeků více k otázce sebeutváření, nežli k tomu, jaké chování je zakázáno a které povoleno. Cílem

¹ KAPPL, Miroslav. Vývoj dispozitivu sexuality v dějinách evropské civilizace. In: *Sborník z kongresu Pardubice 2004* [online]. 2004 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006010631>

Řeků tedy není vytvořit platný kodex chování, ale jakousi příručku toho, jak naše slasti a touhy správně využívat.

Je nutné zmínit, že Řekové nepoužívají pojmu sexualita, který v té době nebyl znám, ale mají svá vlastní označení, jimiž vysvětlují sexuální chování. Důležitou roli zde hrají slasti neboli „afrodisia“². Afrodisia vedou k určitému sexuálnímu chování. Jsou to těžko ovladatelné síly, jež mají nabýt rozumného a přijatelného chování u člověka. (in: Foucault, 2003, s 67)

V souvislosti se slastmi filozofové řeší i otázku toho, za jakých podmínek prožívat slast a jakým způsobem. Sókratés tvrdí, že slasti se nemáme zbavovat, ale pouze si ji udržet skrze potřebu. Jako základní potřeby uvádí hlad, žízeň, milostnou touhu a touhu po spánku. Varuje však před uspokojováním touhy slastmi nepřijatelnými. (in: Xenofón, 1972, s. 9)

Další podmínkou užívání slastí je i příhodný okamžik, „kairos“. Této podmínce se věnuje Platón (1925), který tvrdí, že šťastný je ten, kdo ví, co je třeba dělat. Také ví, v jaký okamžik a v jaké míře.

Tato podmínka se zdá být důležitá z hlediska předčasného zahájení sexuálního života dnešních dětí, jež má své negativní následky. V neposlední řadě je nezbytné připomenout podmínku dobrého užívání slastí. Ta je spojena s našim sebeovládáním, neustálou kontrolou a zápasem nad sebou samým. Jen tak se z nás mohou stát občané mravní a uměření.

Foucault (2003, s. 146-184) zmiňuje 3 oblasti stylizace sexuálního chování, které jsou spjaty s určitými slastmi:

- **Životospráva vzhledem k tělu**

Tato oblast je těsně spjata s medicínou a různými doporučeními týkající se jedince a jeho užívání slastí. Tyto doporučení můžeme nalézt v Hippokratovské sbírce zabývající se životosprávou. Hlavním tématem je ono užívání slastí řídicí se ročními obdobími a samotnou konstitucí člověka. Další zmiňovanou sbírkou je Diokleova Životospráva. Ta je méně propracována, nicméně v ní můžeme naleznout odkaz na to, že v určitých

²Afrodisia chápeme jako úkony, pohyby, dotyky, které v sobě obsahují určitou podobu slasti. (in: Foucault, 2003, s. 55)

vývojových obdobích je sexuální aktivita nežádoucí. Nechybí upřesnění o tom, že antická filozofie neříká nic určitého (např. jak by měly vypadat sexuální praktiky, nezmiňují se o antikoncepci, masturbaci, či o typu sexuálního vztahu). Zde vidíme, jakým způsobem nás silně ovlivnila pozdější křesťanská morálka chápající masturbaci a antikoncepci jako člověku nepřirozenou. Na druhé straně filozofové zmiňují určitá rizika pramenící ze sexuálního aktu. Roli zde sehrává Hippokratova Teorie o tělních tekutinách, jež určuje, kdo se má více či méně věnovat sexuálním aktivitám. Mezi další rizika patří i věk rodičů. Vzniká otázka toho, kdy je muž schopen plodit nejkrásnější potomstvo³. Plození potomstva by zároveň nemělo probíhat za stavů opilosti. Celkově filozofové poukazují na riziko velkého výdaje až následné smrti způsobené sexuální aktivitou.

• Hospodaření

Oblast hospodaření se zaobírá partnerskými vztahy, institucí manželství a otázkami věrnosti z pohledu muže a ženy. U Řeků neznáme kategorii vzájemné věrnosti, jak je tomu později v křesťanství. Instituce manželství má více politický charakter. Hlavním úkolem muže a ženy je zajištění potomstva pro budoucnost obce. Například Aristoteles tvrdí, že muž je od přírody nadřazen ženě. Uvádí ale, že žena má na rozmnožování velký vliv. Tímto svým tvrzením položil základ zrovnoprávnění žen. (In: Morus, 2007, s. 37).

V manželství hraje hlavní úlohu muž. Očekává se od něj věrnost své manželce, ale zároveň není řečeno nic o prožívání slasti mimo manželství. Muž může být milencem mladšího chlapce, jenž je významným tématem řecké filozofie. Naopak, veškerá sexuální aktivita žen je situována do manželství, mimomanželské vztahy jsou zakázány. Démostenés (1974) říká, že ženy se mají bát natolik, aby zůstaly počestné a nedopustily se slasti mimo manželství.

• Erotika

Oblast erotiky poukazuje na problematiku homosexuality a postavení chlapce ve společnosti. Řekové uvádí chlapce jako předmět slasti pro muže. Náklonnost nevzniká na

³ Platón doporučuje u mužů věk okolo třiceti až pětácti let, zatímco u dívek mezi šestnácti až dvaceti roky.

základě pohlaví, ale skrze estetické zákony⁴. Pohlavní styk zralého muže s chlapcem je naprosto běžnou věcí. Pedagog je vůdcem hocha, kterému předává prostřednictvím lásky moudrost starších generací⁵.

Zalíbení v chlapci je povoleno jak zákony, tak veřejným míněním. Později však můžeme sledovat posun od chlapců směrem k dívkám, jež se stanou ústředním tématem evropské kultury. Homosexualita je v tomto smyslu stále aktuálním tématem po celém světě. Zcela jistě by mělo být i jedním z témat sexuální výchovy na základních školách. Pochopení této problematiky nám umožňuje Goldhill (1995) zabývající se láskou k chlapci a vysvětlující ji na základě řeckých literárních textů.

Řecká filozofie nám umožňuje chápat sexualitu jako přirozenou součást života provázející člověka od narození po smrt. Zdůrazňuje její morální aspekty a v neposlední řadě ukazuje na problematiku slasti, jež se člověk musí naučit ovládat a využívat ve správný čas a v pravou chvíli.

1.3 Křesťanská hlediska sexuální výchovy

Křesťanství je dalším mezníkem ve vývoji a utváření sexuálního chování. Z dnešního pohledu se zdá, že křesťanství má stále největší vliv na utváření postojů a hodnot. Předává tradice promítající se v západní kultuře do oblasti výchovy a vzdělávání. V různých evropských zemích sledujeme vyhraněné názory církví a nových náboženských hnutí, jež se ostře staví proti zavedení sexuální výchovy na úroveň základních škol.

Křesťanství hlásá lásku k bližnímu a uznává Ježíše Krista jako spasitele. Láskou k bližnímu myslíme vztah, ve kterém nejde jen o uspokojení ze sexuální touhy, nýbrž o vztah vyznačující se vzájemnou tolerancí, porozuměním, tedy o jakési konání dobra kvůli Bohu. Láska nefunguje na principu „dávám, abys ty dal“, ale na principu opětování. Láska prostupuje celým člověkem, jeho srdcem, duší i rozumem. (in: Bellinger, 1998, s. 279)

⁴ Mezi estetické zákony patří potěšení z přesných proporcí, shoda, barva hlasu a další. Přitažlivost tedy není rozdělena na heterosexuální a homosexuální. Jedná se o přitažlivost nepohlavní (In: Morus, 2007, s. 31)

⁵ Touto problematikou se zabývá především Bellinger ve své monografii *Sexualita v náboženstvích světa* (in: Bellinger, 1998, s. 88)

Toto hledisko je dle křesťanů chybějícím elementem v současném pojetí sexuální výchovy orientovaném ryze na otázky hygienické a sexuálně technické.

Současné mravní požadavky křesťanů směřují k Desateru přikázání, které nalezneme v textu starozákonního Dekalogu⁶. Jednotlivá přikázání nepoukazují na pouhé plnění mravních povinností dané Bohem, nýbrž zasahují do širších společenských souvislostí. Sexuální výchova by na tuto skutečnost měla brát větší zřetel a snažit se o prosazení spirituálního a duchovního aspektu. Příznivci tohoto názoru poukazují na to, že nová sexuální etika spojená s volnějším mravem a poukazem na dosažení slasti přímo souvisí s negativně sociálními jevy (např. vyšší rozvodovost, promiskuita).

Jako příklad zde uvádím některá přikázání z knihy Deuteronomium. Mnohé z přikázání zasahují do oblasti sexuální výchovy. (necizolož, nepravni po manželce svého bližního, ...). (srov. Bible, 2009, s. 206)

Křesťané také poukazují na další aspekty sexuální výchovy vyvolávající mezi křesťanskou obcí rozruch. Současné pojetí sexuální výchovy zařazuje jako jedno z témat antikoncepci. Antikoncepce jako forma regulace porodnosti byla zavrhnuta již svatým Augustinem a Tomášem Akvinským a o toto dogma se zasazuje katolická církev dodnes. Papež Pavel VI. svým dílem „*Humanae vitae*“ podporuje zákaz mechanické a chemické antikoncepce a obrací pozornost k technice neplodných dnů. Jan Pavel II. v myšlenkách papeže Pavla VI. pokračuje a mluví o tzv. antikoncepčním imperialismu. (in: Zoufalá, 2011, s. 296-297)

Ráda bych zmínila šetření instituce Emnid z roku 1992, které sledovalo názor katolíků na zákaz antikoncepčních pilulek. Z šetření vyšly překvapivé výsledky. Pouze 6% katolíků souhlasí s papežovým zákazem, oproti tomu 56% katolíků si myslí, že by církev měla antikoncepční pilulky dovolit a 36% zastává názor, že církvi do této záležitosti nic není. (in: Bellinger, 1998, s. 285)

Podstatou sexuální výchovy v křesťanském duchu by mělo být vyznávání hodnot a jejich převedení do reálného života (vážit si manželství, vychovávat děti k lásce, toleranci a lásce k rodičům). Děti by měly být připravené nést zodpovědnost za své morální jednání a nechávat

⁶ Dekalog chápeme jako Desatero božích přikázání. Je součástí Starého zákona a najdeme je v knize Deuteronomium nebo knize Exodus.

sexualitu jen z hlediska biologického a psychického. Na tuto skutečnost navazuje Viktor Emanuel Frankl⁷, který chápe lidskou osobnost ve třech úrovních, a to duchovní, psychické a fyzické. Tato trojjedinost člověka je hierarchicky uspořádána a navzájem se prolíná. Poukazuje na problém dnešních psychologů a sexuologů opomíjející oblast duchovní a naopak lidí orientovaných na duchovní podstatu podceňující biologické a psychické aspekty lidské přirozenosti.

1.4 Sexualita v době moderní a postmoderní společnosti

Až do 17. století zde panuje určitá otevřenost vůči sexualitě. Lidé se za své sexuální praktiky nemusí stydět, věci se říkají bez zbytečného ostychu. Se vznikem viktoriánské doby v 17. století jako kdyby sexualita zmizela. Je to dáno zejména společenskými normami té doby a silným vlivem křesťanství. Toto období je typické pro uměřenost, potřebu řádu a pravidelnost. Jakékoli živelnosti jsou nežádoucí⁸. Foucault (1999, s. 9-12) mluví o tzv. diskursu moderní represe sexuality, který i v dnešní době stále působí.

O sexualitě jako přirozené součásti by se na veřejnosti mluvit nemělo. Na základě tohoto tvrzení lze objasnit názory některých odborníků, psychologů, pedagogů či laické veřejnosti. Ti tvrdí, že sexuální výchova by neměla být součástí základního vzdělávání.

Nicméně tím, že potlačíme naši přirozenost a přestaneme o sexualitě mluvit, tím spíše se diskursy zmíněné Foucaultem budou množit a stanou se předmětem zájmu. Příkladem mohou být současné rodiny, které na základě např. náboženského či jiného vyznání staví proti poučení a rozhovorům se svými dětmi o sexualitě. Často se tyto děti v pozdějším věku pouští za sexuálním dobrodružstvím a snaží se dohnat to, co pro ně bylo zakázaným jablkem.

„Je-li sexualita potlačována, jinými slovy, je-li vystavována zákazu, je-li popírána její existence a je-li nucena mlčet, pak sám fakt, že se o ní mluví a že se mluví o jejím potlačování, má podobu úmyslné transgrese.“ (In: Foucault, 1999, s. 13)

⁷ AUGUSTYN, Józef. Zmrzačený pohled na sexualitu přináší prázdnotu. *Vira.cz: Vira na internetu* [online]. 2013 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/Sexualita.html>

⁸ Toto období je vyznačováno silným vlivem křesťanství. S tím souvisí potlačování sexuality. Typická je rozumová kázeň, tedy to, že city jsou podřízeny povinnosti a rozumu. Dostupné na: http://www.sps-ko.cz/documents/CJL_Skrivankova/Klasicismus,%20osv%C3%ADcenstv%C3%AD,%20preromantismus.pdf

V 18. století se diskursy sexuality postupně mění. Do popředí se dostává osvícenství snažící se prosadit řadu sociálních, ale také sexuálních reforem.

Sexuální reformy se týkají i školských institucí. Lékaři i pedagogové se zajímají o sexualitu svých chovanců. Do škol proniká velké množství literatury, projektů a klinických případů. Fafejta (2004) dokonce zmiňuje experimentální školu Salzmana, která má propracovanou pohlavní výchovu⁹. Vést diskurs o sexualitě dětí začíná mít charakter ne pouze morální, nýbrž i racionální (forma moci a kontroly).

V této době vzniká i velký počet léčeben, psychiatrických oddělení a soudních dvorů řešící případy dívek, jež předčasně zahajují sexuální aktivitu, pochybných lidí vymykajících se normálu, ale i homosexuálů, kteří nejsou veřejným míněním tolerováni. Pedagogové se potýkají s onanismem¹⁰ dětí. Z onanismu se stává zlo. Celé toto pronásledování různých druhů sexuální rozmanitosti vede k ustanovení dohledu a doznání. Foulcault (1997) tvrdí, že moderní společnost se snaží zúžit oblast sexuality na heterosexuální pár. Do popředí se dostává také dětská sexualita. Stát uplatňuje svoji moc v školských a psychiatrických institucích. Separuje chlapce a dívky, zajímá se o problémy spojené s pubertou. Pozornost je přenesena i na rodinu. Vzniká polarita mezi pokojem rodičů a dětí, rodiče ovlivňují mnohá přikázání a striktní příkazy (např. jak pečovat o kojence, otázky hygieny či kojení).

V 19. století se ze sexu stává předmět doznání a pravdy. Stát chce přesné odpovědi na to, co občané dělají. Ve společnosti převládají hodnoty řádu a pořádku odsuzující jakékoliv výstřednosti, nadměrný luxus a hýření. Sexualita slouží jako prostředek k rozmnožování, a proto je sex vnímán jako plýtvání energií. Problematikou etiky a hodnot se zabývá Weber ve své práci *Protestantská Etika a duch kapitalismu*¹¹ (2009).

⁹ Experimentální škola Salzmana vzniká v souvislosti s rozmachem filantropického hnutí Basedowa. V této experimentální škole žáci museli vykonat něco jako zkoušku, kde odpovídali na otázky týkající se pohlaví, zrození či rozmnožování. (in: Foulcault, 1997, s. 36-37)

¹⁰ Společnost se v té době snažila potlačit všechny druhy neheterosexuálních praktik včetně onanismu. Ty člověka oslabovaly na těle i na duchu. (in: Fafejta, 2004, s. 103)

¹¹ Práce *Protestantská Etika a duch kapitalismu* vyšla česky jako součást knihy *Metodologie, sociologie a politika* v roce 2009. Weber zde rozebírá základní protestantské hodnoty jako je zbožnost, šetrnost, disciplinovanost, rozvážnost, horlivá oddanost a odříkání. (in: Fafejta, 2004, s. 102)

Haraway (1999) nazývá toto období obdobím spermatické ekonomie, kdy je sexualita podřízena hospodárnosti a efektivitě. V souvislosti s tímto je dobré poukázat na sociální konstrukci sexuality. Jde o způsob, jakým na sexualitu nahlížíme. Domnívám se, že tyto způsoby nás neustále ovlivňují a mají vliv na podobu vzdělávání.

Dvojí způsob nahlížení na sexuální realitu (srov. Fafejta, 2004, Foucault 2003):

- **Ars Erotica**

Tento postup je charakteristický pro země jako jsou Čína, Japonsko, Řím, či arabsko-muslimské země. Pravda o sexu vychází přímo ze slasti, která je pro nás zkušeností. Vzdělání je založeno na principu, kde učitel vede žáky po jejich individuální cestě. Žáci by měli poznat sami sebe, svůj potenciál a individuální schopnosti. Měli by posilnit svoji moc. Nezbytným úkolem je i objevení zkušenosti a její prohloubení.

- **Scientia Sexualis**

Tohoto postupu využívá bezesporu naše západní civilizace. Jde přímo o doznání se, které je charakteristické již od středověku. Doznáváme se z hříchů, zločinů či našich myšlenek. Celkově je toto doznání promítáno do institucí školských, medicíny či rodinných vztahů. Výsledkem scientia sexualis má být reprodukce zdravé populace. V souvislosti se vzděláváním jde o to, aby se žáci podřídili sociálním normám a měli snahu pojmout určitou sumu vědění. Dle Giddense (1992) jsme od zkušenosti odříznuti a veškerý erotismus je nám ukryt.

Lze říci, že doznání fungovala dlouho na principu pokání. V 19. století se však mění a nabývají podobu dotazníků, konzultací, autobiografických vyprávění či korespondence. Roli nehraje to, čeho se člověk dopustil, nýbrž to, co ho k vykonání slasti vedlo, jaké myšlenkové obrazy při slasti zažíval nebo to, jaké u toho zažíval pocity. Sexualita začíná mít charakter vědeckého diskursu. Doznání je uskutečněno na základě vědeckých metod, které dle Foucaultovy knihy (1997, s. 75-79) jsou:

- **Klinická kodifikace „podněcování k mluvení:** Do této kategorie spadá výslech, cílené dotazy, hypnóza či volné asociace. Jedná se o druhy vědeckého pozorování.

- **Postulát všeobecné a neprostupující kauzality:** Dle této metody soudíme, že jakákoliv sexuální zkušenost může vést k celoživotním následkům. Každá nemoc, porucha hledá svoji etiologii právě v sexuálním chování.
- **Princip latence, která je sexualitě vlastní:** Doznání ze sexuálního chování není pro nás snadné. Není to dáno slušností či strachem, ale tím, že sexualita je ve své podstatě temná. Proto princip latence umožňuje skloubit vědeckou praxi a povinnost doznání.
- **Metoda interpretace:** Přiznávat se musíme proto, abychom produkovali pravdu, která má vědeckou platnost. Naslouchající není ten, kdo nás řídí a kdo nám odpouští, je pánem pravdy.
- **Medicinizace účinků doznání:** Tato metoda připouští, že sexualita není jenom hříchem, pochybením či porušením zákona. Sexualita je normální a patologická. Sex může být původcem nemocí. Je třeba, aby se lékaři říkala pravda, protože jen pravda léčí.

Převratným objevem v sexuálním chování je bezesporu Freudova psychoanalýza vznikající v 19. století. Její zakladatel Sigmund Freud spatřuje za základ lidské psychiky sexuální pud zvaný *libido*. Z hlediska dítěte je tento pud nejdůležitější a má rozhodující vliv na jeho další vývoj. V raném věku jedná tedy dítě pouze na základě pudu, aby dosáhlo sebeuspokojení. Ve starším věku, kdy je dítě třeba socializovat, musíme jeho pud správně usměrňovat. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 227)

Psychoanalýza byla mnohokrát modifikována a doplněna. Nicméně, Freud tímto objevem poukázal na význam sexuality a její vliv na vývoj jedince.

Jak zmiňuje Reiss (1995), bez sexuální výchovy by se škola neobešla. Sexuální výchova nemusí být zastoupená pouze v předmětu tomu daném, nýbrž poukaz na lidskou sexualitu se objevuje v mnoha školních předmětech jako je literatura (příběh Romeo a Julie jako poukaz na nešťastné lásky), biologie, nebo historie. Sexualita je přirozenou součástí člověka nejen ve škole, ale i v rodině a běžném životě společnosti.

Cílem této kapitoly bylo poukázat na reflexi sexuality ve třech specifických obdobích, které ovlivňují neustále dnešní dobu a názory lidí. Filozofické a duchovní aspekty týkající se sexuality jsou nezbytné a umožňují porozumět, proč někteří jedinci nesouhlasí či mají

námítky ohledně zavedení sexuální výchovy na druhý stupeň základní školy, která je dle jejich názoru orientovaná pouze na biologickou stránku člověka. Církev většinou poukazuje na nedostatky v otázkách etiky a morálky a naopak na nadměrný obsah témat technických a ryze biologických. Lze říci, že etika a morálka ve škole chybí, ale nemůžeme opomíjet ani biologické a technické poznatky týkající se sexuality. Je třeba se také vyvarovat přepjatým názorům a hledat cestu kompromisu.

2. Podmínky sexuální výchovy

Tato kapitola je zaměřena na podmínky, které jsou pro výuku sexuální výchovy zásadní. Jedná se o podmínky vnitřní (endogenní) a vnější (exogenní). Učitelé sexuální výchovy by měli tyto podmínky respektovat a v návaznosti na ně uskutečnit sexuální výchovu. Ta by měla být podložena poznatky vývojové psychologie a biologie, ale zároveň zohledňovat různá sociální prostředí, z nichž jedinci pocházejí.

Mezi vnitřní podmínky řadíme (např. srov. Janiš, Täubner 1999, s. 17-29):

- **Biologické** (vývojové období adolescence neboli staršího školního věku, rozvoj sexuální složky osobnosti)
- **Psychické** (vývoj poznávacích procesů, uspokojování potřeb, emoční vývoj)

Do vnějších podmínek poté zařazujeme:

- **Sociální** (prostředí jako ovlivňující faktor dítěte, rozvoj sociálních vztahů)
- **Materiální** (struktura školského systému, klima školy)

2.1 Biologické podmínky

Jak zmiňují Janiš a Täubner ve své knize Didaktika Sexuální výchovy (1999), koncepce sexuální výchovy by měla vycházet ze znalostí ontogeneze lidské psychiky a s tím souvisejícím rozvojem sexuální složky osobnosti. Problém je ovšem v jednotlivých periodizacích vývojových stádií, které se u jednotlivých autorů liší.

Z předchozí kapitoly je zřejmé, lidská sexualita je přirozenou součástí člověka, jež se vyvíjí a mění v průběhu života. Sexuální výchova ve škole by proto měla navazovat na psychologické poznatky vývoje dětského zájmu a brát zřetel na individuální zvláštnosti dítěte a aktuální stupeň jeho vývoje (in: Šilerová, 2003, s. 50)

Z hlediska periodizace řadíme dítě na druhém stupni ZŠ do období dospívání, přesněji fáze pubescence pohybující se od 11-15 let věku dítěte. Jednotlivé rozdělení fází se liší v závislosti na autorovi, proto je zohledněno členění Janíše a Täubnera (1999), jejichž fáze sledují období dítěte na 2. stupni základní školy.

Dle Freudovy teorie je pubescence označena jako genitální fáze. Freud vyzdvihuje úlohu sexuálního pudu, který už není zaměřen na jednoho z rodičů. Oidipovský komplex¹² je již překonán a sexuální potřeby se proto zaměřují na náhradní objekt, tedy chlapce či dívku. (in: Brzek, 1993, s. 29)

Langmeier (1998, s. 142) naopak říká, že se jedná o období ohraničené na jedné straně prvními známkami pohlavního zrání, urychlenou akcelerací a na straně druhé je to završení pohlavní zralosti a tělesného růstu. Právě ona zmiňována sekulární akcelerace je v posledních letech hodně znatelná. Urychluje se tělesný růst, dívky ve srovnání s minulým stoletím menstruuji v nižším věku (dle současných výzkumů je to okolo 12 let věku). Sekulární akcelerace tedy na jedné straně umožňuje rychlejší začátek tělesného i duševního dospívání, ale na druhé straně oddaluje dobu pro dokončení plného rozvoje všech potencií. (Langmeier, Krejčířová 2006, s. 146)

Nástup tzv. "puberty" je odlišný u jednotlivých pohlaví. U dívek se puberta dostavuje většinou o 2 roky dříve než u chlapců, z čehož vzniká problém vymezení přesných etap vývoje a také problém s obsahem sexuální výchovy.

Kterýkoli učitel by měl brát v úvahu to, že děti v období pubescence zažívají bouřlivý sexuální vývoj. Dívky se stávají více ženami, zaoblují se jim boky, roste poprsí. Většina z nich začíná menstruat. Menstruace bývá zpočátku nepravidelná a mnohdy je doprovázená bolestmi. Dívka zdánlivě připomíná fyziologicky vyspělou ženu, což může mít své negativní následky (předčasné zahájení sexuálního života, nechtěné těhotenství)

Tělesné změny u chlapců nejsou tolik nápadné jako u dívek. Jedná se především o růst, celkové zesílení těla a začátek mutace neboli změny hlasu. Pomalejší tělesné dospívání u chlapců má za následek i to, jak jedinec bude přijímán a akceptován ve skupině vrstevníků, která je pro období pubescence důležitá. (in: Vágnerová, 2008, s. 327)

V souvislosti s tělesným dospíváním chlapců i dívek se stává zevnějšek reprezentantem osobnosti. Dívky i chlapci se zaměřují především na to, jak vypadají a jak se líbí ostatním. Často propadají pochybnostem o tom, že nevypadají tak, jako ostatní nebo jako jejich idoly.

¹² Oidipovský komplex je instinktivní náklonnost chlapce obvykle ve věku 3–6 let k matce s agresivním chováním k otci. Obdobný je Elektřin komplex - náklonnost dívky k otci. (in: Brzek et al., 1993, s. 29)

Na základě těchto informací lze poukázat na místo sexuální výchovy v období dospívání. Učitel by měl vytvořit příznivou a pozitivní atmosféru při výuce. Měl by být také pozorný a vyvarovat se poučením, které by mohly chlapcům a dívkám ublížit (poučení o vzhledu, řešení otázek menstruace před kolektivem chlapců).

2.2 Psychické podmínky

Aby byly hodiny sexuální výchovy úspěšné, je důležitá interakce vnějšího působení a úroveň biologických podmínek každého jedince. (in: Janiš, Täubner, 1999, s. 22) Psychickými podmínkami se nadále zabývají i psychosociální teorie posuzující dospívání z hlediska vztahu mezi psychickým zvládnáním neboli vyrovnáváním se s proměnami danými dozráváním.

Pro sexuální výchovu na 2. st. ZŠ je významným činitelem přirozený zájem dítěte o sexuální tematiku a to již od útlého věku. Na základě tělesného a psychického dozrávání se mění a rozvíjejí i jeho poznávací procesy. Dítě si uvědomuje, že poznání nelze uskutečnit vlastním experimentováním jako tomu bylo v předškolním věku, ale prostřednictvím učebnic, učitelů a různých medií. Toto zprostředkované učení je typické právě pro školní vyučování. (in: Janiš, Täubner, 1999, s. 22)

U pubescentů se radikálně mění způsob myšlení. Ještě před 11. a 12. rokem nedokáže jedinec řešit problémy, které si dobře nepředstaví. Se vzrůstajícím věkem se poté dostává dle Piageta do stádia formálních logických operací, které je charakteristické postupným uvolňováním se závislosti na konkrétní realitě. (in: Vágnerová, 2008, s. 332)

To souvisí i s deduktivním myšlením, tedy myšlením, kdy je jedinec schopen aplikovat obecné pravidlo. Tento pokrok v myšlení otevírá novou cestu ke vztahu jedinců k okolí. Děti jsou schopné určité míry kritičnosti a nespokojenosti. Často srovnávají určité chování s ideály, tedy tím, jak by něco či někdo měl vypadat. (in: Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 152)

Vývoj poznávacích procesů má vliv i na uspokojování potřeb jedinců a jejich celkový postoj k nim. Děti v období pubescence začínají poznávat, co je to pohlavní pud a pohlavní touha. Zde je vidět různý způsob ovládnání těchto tužeb u chlapců a dívek. Dívky dávají přednost citům před přímými prožitky, preferují romantiku (dívčí romány, televizní seriály).

Chlapci jsou v tomto směru více odvázaní, obdivují silné muže a televizní hrdiny. Snadno se vzruší.

U obou pohlaví však můžeme pozorovat jistou tendenci oprostít se z ochranných křídel rodičů, zakoušet věci, které jsou typické pro dospělý věk či se do role dospělého stylizovat (oddávání se alkoholu, kouření, předčasné zahájení pohlavního života). (in: Brzek, 1993, s. 33)

Velký význam přikládáme i emočnímu vývoji. Ten je v tomto období značně proměnlivý a psychicky labilní. Výsledkem jsou různé citové reakce mající spíše kratší dobu trvání. Jako učitelé sexuální výchovy bychom těmto emočním stavům měli přikládat důležitost a brát v potaz to, že při vyučování choulostivých témat se můžeme setkat s různými reakcemi dětí. Je to zcela přirozený jev, jenž jako učitelé musíme předvídat.

Zejména u dívek se setkáváme s různými psychickými projevy (podrážděností, častým střídáním nálad, celkovou psychickou labilitou). U chlapců se sexuální aktivita točí kolem dívek. Janiš a Täubner (1999, s. 23) tyto aktivity nazývají jakýmsi voyeurstvím, kdy se chlapci snaží o dotyky na choulostivá místa dívek (především poprsí), či si rádi dělají z dívek legraci a svoji sexuální touhu uspokojují nevhodnými řečmi na úkor dívek. U obou pohlaví jsou také rozšířené masturbační techniky, které jsou považovány za jakousi předzkoušku pozdějších heterosexuálních vztahů (in: Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 156)

V průběhu pubescence také pozorujeme vývoj morálních vlastností jedince. Chlapci i dívky se již vyznačují určitou formou morální autonomie, dokážou pochopit, že názory lidí mohou být v mnohém odlišné. Pokud jsou však názory ovlivněny skupinou vrstevníků silně, u jedince může dojít k regresi, tedy návratu do konvenčního stádia morálního vývoje. Při výuce sexuální výchovy se často dotýkáme morálních témat, např. v otázkách vztahů, lidské solidarity a vzájemné pomoci. (např. srov. Langmeier, Krejčířová, 2008, Heidebring, 1997)

Úkolem pubescentů je v neposlední řadě naučit sebekontrolu, vytrvalost a volným kompetencím. Úkolem školy a učitelů je poté znát projevy pohlavního vývoje a včas podchytit jeho odchylky, popřípadě se tyto odchylky pokusit zmírnit či napravit (předčasný pohlavní vývoj, opožděný pohlavní vývoj).

2.3 Sociální podmínky

Sociální podmínky představují velmi rozmanitou škálu různých faktorů, které na jedince působí. Pro úspěch sexuální výchovy jsou vedle biologických a psychických podmínek zásadní. Jedinec se přirozeně pohybuje v prostředích, jako je rodina či škola. V rodině na něj působí rodiče, ve škole poté učitelé a vrstevníci. Jak rodiče, tak škola by neměla svoji úlohu podceňovat.

Sociální prostředí je významným faktorem a podílí se na formování a kvalitě lidské osobnosti. Může ovlivnit průběh i výsledek samotného výchovného působení. Je proto dobré poukázat na základní rozdělení prostředí (např. srov. Kořa, Kolář, 1998, s. 69):

- **Makroprostředí:** představuje uspořádání společnosti, to jak je společnost řízena (politický systém, mravně politické normy společnosti).
- **Mikroprostředí:** představuje v sociálním smyslu zejména skupinu lidí, s nimiž je jedinec v bezprostředním kontaktu (rodina, vrstevnická skupina, školní třída).

V současné době můžeme vidět aktuální problémy, které zasahují skrze obě vrstvy prostředí. Jedná se např. o prostituci či pornografii. Žáci by tyto problémy měli v rámci sexuální výchovy probrat. Jen poučením a správným přístupem budou schopni odolat nebezpečí a potenciálním rizikům.

Dle Ericsonovy vývojové teorie se pubescenti nacházejí v období charakteristickém pro hledání vlastní identity. Jedinci hledají sebe sama, často plánují, hledí do budoucnosti. Úlohu zde mají vzory, modely a správné příklady. Jen tak nedochází ke konfúzi rolí, chaosu a zmatku, doprovázenému depresi a úzkostmi. (Vágnerová, 2008, s. 322)

V tomto období je znatelná emancipace od rodičů. Děti se snaží oprostít z rodičovských pout, aby dosáhly samostatnosti. Roli zde hrají vzájemné vztahy mezi rodiči a dětmi, ty ovlivňují nejenom celkový vztah, ale i to, jak emancipace bude probíhat. Děti nerady připouštějí kritiku ze strany rodičů, reagují afektivně, hledají útěchu ve vrstevnických skupinách.

Šilerová (2003, s. 19) považuje rodinu za nejpřirozenější sociální prostředí vhodné pro sexuální výchovu. V rodině děti zažívají blízkost a intimitu, jež je ideální pro rozhovory

o sexualitě. Další výhodou jsou i reálně vzniklé situace vznikající v rodině (těhotenství, svatba, erotické scény v televizi). Pro rodiče by takové situace měly být výzvou, jak zahájit s dětmi hovor na dané téma bez jakéhokoli pocitu studu. Těmito rozhovory se nejenom rozšiřují znalosti z oblasti sexuálního života, ale upevňují se i vztahy mezi rodiči a dětmi, které jsou významným činitelem na poli sexuální výchovy.

Matějček (1995) v souvislosti se sexuální výchovou v rodině poukazuje i na tři základní roviny:

- **Vztah:** základní citové naladění dítěte, schopnost přijímat druhé a důvěřovat jim, mít rád. Toto je určující pro navozování budoucích vztahů.
- **Vzor:** dítě se učí přijímat modely chování svých blízkých. Roli zde hrají vzájemné vztahy, náklonnost i sexuální přitažlivost, co je zakázané, co se doma řeší za problémy.
- **Poučení:** patří sem vědomosti, dovednosti, praktiky. Vystává zde ale potíž v tom, kdy jednotlivé vědomosti, znalosti a praktiky předat a jakým způsobem. Tato třetí rovina je přisuzována zejména vzdělávacím institucím.

Znatelná změna oproti předchozím vývojovým obdobím je ta, že děti navazují vrstevnické vztahy a úloha rodiny klesá. Ve vrstevnických vztazích dítě nalézá svoji identitu a sebeuplatnění. Vznikají zde vztahy na úrovni přátelství, ale i první lásky (in: Vágnerová, 2008, s. 347)

Langmeier a Krejčířová (2006, s. 154) uvádějí vývoj vrstevnických vztahů všímající si sexuálních zájmů:

1) Skupinová izosexuální fáze

Vznikají skupiny složené z jedinců stejného pohlaví. Chlapci opovrhují dívkami (jsou ufnukané, nesdílí jejich zájmy) a naopak (chlapci jsou hrubí).

2) Individuální izosexuální fáze

Potřeba intimního párového přátelství, jež skupina neuspokojuje. Typický je užší emoční vztah k důvěrnému příteli či přítelkyni. Přátelské vztahy v tomto období mohou přetrvat

až do stáří. Přátelství chlapců je založeno především na sdílení zájmů u dívek má více emoční charakter.

3)Přechodná etapa

Objevuje se v období puberty. Zájem se orientuje na jedince opačného pohlaví. Dívky a chlapci spolu koketují, pokřikují na sebe, často jsou i někteří vystaveni posměškům a vtipkování.

4)Heterosexuální fáze polygamní

Vzniká na přelomu pubescence a adolescence. Dívky a chlapci se sházejí, prožívají první důvěrný styk s jedincem. Velkou roli hraje zvědavost a přitažlivost.

5)Etapa zamilovanosti

Vytváří se hluboký citový vztah spojený se sexuálními zkušenostmi, který může vyústit i v uzavření manželského svazku či založení rodiny.

V souvislosti s vývojem vrstevnických vztahů se mění i chování pubescentů. Dívky i chlapci se na sebe snaží upozornit různými prostředky. V dnešní době roli hraje oblečení, technické vymoženosti, vzhled. Janiš a Täubner (1999, s. 28) upozorňují na prvky partnerského chování na veřejnosti (držení se za ruce, objímání, líbání). Mnoho jedinců má zkušenosti s masturbací regulující sexuální napětí.

Jak již bylo zmíněno u podmínek biologických, učitelé sexuální výchovy by se měli zároveň podílet na utváření pozitivního školního klimatu¹³. To má vliv na chování žáků, na jejich celkovou motivaci, výkon, ale i jejich výsledky.

Učitelé musí rovněž znát úroveň vědomostí, dovedností, ale i postojů svých žáků v oblasti sexuální výchovy. V sexuální výchově jsou tyto rozdíly více prohloubené, než je tomu u jiných vzdělávacích předmětů. Roli hraje sociální prostředí rodiny, její postoje a celkový přístup k sexuální výchově. (in: Taubner, 1996, s. 15)

¹³ Školní klima je definováno jako specifický projev školního života, který obsahuje celkovou kvalitu prostředí uvnitř školy s ekologickými, společenskými, sociálními a kulturními dimenzemi. (in: Grecmanová, 1997, s. 22)

2.4 Materiální podmínky

Materiální podmínky mají své místo v celém systému sexuální výchovy. Jedná se o vhodnou místnost, atmosféru v ní a také materiály, jichž by žáci mohli využívat během vyučování.

Současná škola se stále potýká s tradičním způsobem vyučování. Třídy jsou často beze změny již několik generací. Nahrává tomu fakt, že sexuální výchova je zakotvena do různých vzdělávacích předmětů, tudíž je zcela přirozené sedět ve stejné třídě a nepřemísťovat se. Ve třídě by mělo být optimální školní klima. Pro účinnost sexuální výchovy je také vhodné, aby pedagog vyučovací hodinu vedl nedirektivně. Děti v období puberty jsou citlivé na jakékoliv příkazy či nátlak ze strany učitele.

Materiální podmínky se dají zlepšit i návštěvou různých center či zařízení, kde pedagog může vést besedu či diskusi v rámci obohacení běžné výuky a tím podpořit zájem dětí a přirozenou zvědavost.

V současné době také přibývá materiálů a různých projektů na podporu sexuální výchovy. Jak tvrdí Janiš (2005), máme dostatek odpovídající literatury (zejména osvětové), které mohou využít nejenom učitelé, ale i rodiče. Narůstá také vlivu informačních technologií, jež jsou populární zejména u dětí. Ty mají ovšem i své negativa (internetový obchod s dětmi, pornografie na internetu, ...)

V neposlední řadě je zde i podmínka časového prostoru určenému sexuální výchově. Dle Taubnera (1996, s. 16) jsou vhodnější delší časové úseky pomáhající pochopit širší souvislosti vážící se k tématu. Umožňují učiteli použít také vhodné metody a prostředky namísto výkladu, jehož učitelé upřednostňují i z důvodu nedostatečného časového prostoru.

Závěrem této kapitoly lze poukázat na jistou náročnost spojenou s výukou sexuální výchovy. Učitelé musí respektovat biologické, psychické a sociální podmínky, navíc pozitivně působit na žáka. Velkým otazníkem je pro mnoho učitelů stále i to, jaký věk je vhodný pro zahájení sexuální výchovy i to, jakým způsobem sexuální výchovu učit.

3. Vývoj sexuální výchovy

3.1 Pojem sexuální výchova

V odborné i osvětové literatuře se setkáváme s velkým množstvím definic sexuální výchovy. Autoři se převážně ve svých definicích shodují, avšak dle svého profesního zaměření se orientují více či méně na biologický aspekt sexuální výchovy. Mezi autory zdůrazňující biologický aspekt řadíme například R. Uzla či G. Bianchi. Ti v sexuální výchově upřednostňují především reprodukční zdraví. Podobně chápe sexuální výchovu J. Zvěřina. Sexuální výchovu vymezuje jako složku rozvíjející lidskou sexualitu ve schopnosti jedince provozovat a realizovat sex v oblasti pozitivních citových zkušeností. (Šulová, 2011, s. 386)

V pedagogickém slovníku se sexuální výchova definuje jako:

„Výchova směřující k získání znalostí, návyků, dovedností, hodnot, norem a postojů v oblasti sexuálních vztahů mezi mužem a ženou. V ČR je součástí školního vzdělávání, ale nikoliv jako samostatný předmět, nýbrž je začleněna do učiva občanské výchovy, rodinné výchovy aj. O způsobech optimální realizace sexuální výchovy jsou vedeny pokračující diskuze“ (in: Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 211)

Na definici z pedagogického slovníku můžeme navázat definicí Sielerta (1994, s. 8), který sexuální výchovu pojímá všeobecně. Tvrdí, že sexuální výchova přináší nejen poučení o sexu, ale zároveň pomáhá mladého člověka vychovávat. Pojednává se zde o hodnotách, normách i morálce rozvíjející osobnost ve všech jejích stránkách.

Pro účely této bakalářské práce jsou definice Průchy, Walterové a Mareše (2001) a také Sielerta (1994) nejpřínosnější. Neorientují se pouze na její biologický aspekt, nýbrž se přiklání i k všeobecnému formování osobnosti ve všech jejích složkách.

Dalšími autory pokoušejícími se o vymezení sexuální výchovy jsou Kamil Janiš a Zdeněk Täubner. Ve své monografii Didaktika sexuální výchovy (1999) chápou sexuální výchovu jako záměrnou a cílevědomou činnost vycházející z přirozené potřeby lidské sexuality po uspokojení v intencích společensky žádoucího sexuálního chování. Vyzdvihují zejména její provázanost s celým systémem vzdělávání a výchovy.

Eva Knebllová uvádí ve svém článku *Sexuální výchova pohledem psycholožky* (2010) vyjádření MŠMT k sexuální výchově. MŠMT zdůrazňuje vztah sexuální výchovy ke vzdělávací oblasti *Výchova ke zdraví*, jejímž prostřednictvím získávají žáci základní poznání o člověku v souvislosti s preventivní ochranou zdraví. Stejně jako ostatní autoři klade důraz na vytvoření kladných postojů, hodnot a vztahů.

3.2 Historický vývoj sexuální výchovy

Zavádění sexuální výchovy do vzdělávacích institucí (dříve výchovy pohlavní) nebylo vždy jednoduché a střívalo se s kritikou laické i odborné veřejnosti. Jak popisuje Průcha ve své *Pedagogické encyklopedii* (2009, s. 862), první zmínka o nutnosti pohlavní výchovy ve školách se objevuje v knize *Praktické knihy ruční A. Pařízka*.

Velkým zastáncem této výchovy je i T. G. Masaryk, který se snaží o prosazení pohlavní výchovy v období tzv. první republiky. V této době je u nás propracována a realizována koncepce sexuální osvěty mající za úkol oslovit všechny věkové kategorie. Je vydávána i řada odborných publikací zaměřující se na boj proti prostituci a šíření pohlavních nemocí. (in: Janiš, 2005, s. 15)

Po druhé světové válce se upouští od názvu pohlavní výchova a celá problematika směřuje více k výchově k rodičovství, později výchově k partnerství, manželství a rodičovství. Mezi známé autory, kteří v té době publikují, patří zejména Raboch, Barták, Pondělíčkoví, Nedoma, Mellan či Šípová. Tito autoři zdůrazňují biologické, ale především morální a citové aspekty sexuality s poukazem na problematiku partnerských vztahů (in: Šulová, 2003, s. 22)

Později se ukazuje, že takto široce pojatý název se umožňuje věnovat pouze psychologickým, sociálním a etickým otázkám manželství, partnerství, ale sexualitě se ve své podstatě věnuje pouze omezená pozornost. V souvislosti s těmito informacemi a šířením pohlavně přenosných chorob se proto navrací k názvu sexuální výchova (in: Šilerová, 1997, s. 15)

V posledním desetiletí prochází sexuální výchova velkými změnami. Vedou se neustálé diskuze o tom, jaká témata by měla sexuální výchova obsahovat. V rámci výzkumného projektu MŠMT „Obsahové a organizační řešení projektu výchovy ke zdraví na základních a středních školách“, vznikl v roce 1994 obsah toho, čím by se pedagogové a žáci měli ve

svých hodinách výchovy ke zdraví zabývat. Autoři tohoto návrhu, Jiří Mellan a Antonín Brzek předkládají návrh jednotlivých témat tak, aby v sexuální výchově nechyběly základní biologické informace z anatomie, hygieny či antikoncepce, ale aby se objevovala i taková témata mající žáky formovat ve všech stránkách jeho osobnosti. (Mellan, Brzek, 1994, s. 15)

V současné době je sexuální výchova skrytá pod vzdělávací oblasti Člověk a zdraví, přesněji v jeho oboru Výchova ke zdraví (dále jen VkZ), dále vzdělávací oblasti Člověk a příroda a doplňujícím vzdělávacím oboru Etická výchova. Při bližším zkoumání se ale s pojmem sexuální výchova setkáme pouze na 1. stupni ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Na 2. stupni se pojem sexuální výchova nevyskytuje. Jednotlivé učivo vztahující se k sexuální výchově nalezneme v různých tématech VkZ, přírodopise a etické výchově.

Lze poukázat i na činnost mezinárodních organizací podílejících se na různých programech a koncepcích v oblasti sexuální výchovy. Jednou z nejdůležitějších je IPPF snažící se o zlepšení zdravotního stavu celého obyvatelstva. Vydává řadu publikací a zastřešuje mnohé programy.

Za zmínku stojí i britské pojetí sexuální výchovy potýkající se s řadou problémů podobných jako ČR. Stále jsou zde rozpory o to, do jaké míry je sexuální výchova napomáhá oddalovat a předcházet rizikům plynoucích z pohlavního života nebo zda naopak nenapomáhá předčasnému začátku pohlavního života žáků. Wight (2011) srovnává některé britské programy (např. program Share, Ripple nebo Healthy Respect) a uvádí, do jaké míry jsou úspěšné¹⁴. Z jednotlivých šetření vyšlo, že sexuální výchova by ze škol neměla zmizet. Měla by však využívat další spolupráce a tvořit cílené programy pro žáky. Dle mého názoru je třeba zapojit více společností a tvořit cílené programy i v prostředí české školy.

¹⁴ Jednotlivé podrobnější popisy programů lze zjistit z článku Wight (2011).

4. Rámcový vzdělávací program Základního vzdělávání

Tato kapitola navazuje na předchozí kapitolu o vývoji sexuální výchovy v české škole. Dále je zaměřena na současnou problematiku sexuální výchovy a její místo v Rámcovém vzdělávacím programu Základního vzdělávání (dále jen RVP ZV). Podrobněji popisuje jednotlivé vzdělávací oblasti, popřípadě doplňující vzdělávací obory, v nichž můžeme nalézt témata určená sexuální výchově. Závěr kapitoly je věnovaný profesi učitele sexuální výchovy.

4.1 Rámcový vzdělávací program Základního vzdělávání

V současném systému kurikulárních dokumentů formulovaných v Národním programu rozvoje vzdělávání (dále jen Bílá kniha) a vymezených v zákoně č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, se v rámci probíhající školské reformy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů. Vzniká na dvou úrovních- státní a školní. Je určen žákům od 3 do 19 let. (RVP, [online], 2007, s. 9)

RVP ZV byl schválen 31. 8. 2005. Svým obsahem a cíly se má zaměřit především na jejich změnu v souvislosti s neustále měnícími se požadavky společnosti v 21. století, jak tomu je i v Bílé knize.

Vnitřní skladba RVP ZV je členěna na jednotlivé vzdělávací oblasti obsahující jednotlivé vzdělávací obory. Součástí jsou i průřezová témata odpovídající aktuálním tématům a potřebám doby. Učitelé tak mají větší volnost při sestavování svého Školního vzdělávacího programu (dále jen ŠVP). Nicméně ona volnost se zdá být největší překážkou pro učitele základních škol. Učitelé zvyklí na přesně stanovené osnovy, frontální vyučování a transmisivní způsob výuky neumí RVP ZV správně a efektivně uchopit. Chybí jim dostatečné proškolení v oblasti tvorby ŠVP a metodická příprava.

RVP ZV se v jednotlivých vzdělávacích oborech orientuje na jejich očekávané výstupy a učivo. Očekávané výstupy jsou činnostní povahy a prakticky zaměřené. V praktickém životě by pro žáky měly být přínosem.

Učivo je v RVP ZV děleno do jednotlivých tematických okruhů, které svou formativní a informativní složkou tvoří nezbytnou část vzdělávacího obsahu. (in: RVP ZV, 2007, [online], s. 18)

Učivo vymezené v RVP ZV je pro učitele pouze doporučeno, závazným se stává až rozpracováním do ŠVP. Pro tvorbu ŠVP byl MŠMT vydán i manuál pomáhající jednotlivým školám při tvorbě vlastního ŠVP¹⁵.

Sexuální výchova je součástí několika vzdělávacích oblastí či doplňujících oborů. Na školách se liší zejména v tom, jak ji učitelé zformují do svých ŠVP. Je většinou součástí předmětů jako rodinná výchova, občanská výchova. Někde mají přímo předmět výchova ke zdraví, jehož podstatná část je v RVP ZV věnovaná sexuální výchově.

4.1.1 Vzdělávací oblast Člověk a zdraví

Tato oblast je právem považována za jednu z priorit základního vzdělávání, do níž patří i sexuální výchova. Zdraví člověka je odrazem tělesné, duševní a sociální pohody. Žáci ve škole by neměli být vystavováni situacím ohrožující jejich zdraví. Úkolem školy je, aby vedla děti ke správnému životnímu stylu, odpovědnosti za své činy, vzájemnému pochopení, řešení závažných situací a prevenci nežádoucího chování. Učení se správnému životnímu stylu by mělo navázat na výchovu v rodině.

Edukace v oblasti zdraví patří i do preventivní politiky nazývané politika podpory zdraví schválené již v roce 1986 na celosvětovém kongresu pro záchranu zdraví obyvatel planety v Ottawě. Jejimi hlavními cíli jsou výchova ke zdraví, tvorba vhodného prostředí a cílené projekty a programy. (in: Vildová, Havlínová, 2005, s. 1)

V oblasti zdraví vykonává svoji činnost i Světová zdravotnická organizace (dále jen WHO), která se aktivně angažuje a podílí na zlepšení zdraví všech obyvatel. WHO upozorňuje na zhoršující se stav fyzického, psychického a sociálního zdraví (problémy mladistvých s návykovými látkami, šíření nákazy HIV) a v této souvislosti vyzývá státy, aby tuto vzdělávací oblast zařadily do svých národních vzdělávacích standardů a vzdělávacích plánů.

¹⁵Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů [online]. 2005 [cit. 2013-03-30]. ISBN 80-87000-03-X. Dostupné z: <http://stary.rvp.cz/soubor/manual.pdf>

Ve svém Programu Zdraví 21 vytyčuje cíle vyjadřující potřeby celého evropského regionu. Některé z cílů se dotýkají přímo sexuální výchovy. Jedná se především o cíl zdraví mládeže do 18 let a cíl snížení výskytu pohlavně přenosných nemocí (in: Čeledová, Čevela, 2010, s. 90-97)

Na základě výzvy a probíhající kurikulární reformy českého školství byla výzva uposlechnuta a oblast člověka a jeho zdraví součástí RVP ZV. V článku Jaroslavy Štefflové Sexuální výchova ano, nebo ne? (2012) se poukazuje na fakt, že samotná sexuální výchova nepatří pouze do vzdělávací oblasti Člověk a zdraví, ale svým obsahem zasahuje i do etické výchovy a osobnostní a sociální výchovy (dále jen OSV), která je jedním z průřezových témat. V některých amerických státech či Velké Británii je sexuální výchova jedním z témat OSV¹⁶.

Vzdělávací oblast Člověk a zdraví směřuje k tomu, aby žáci své zdraví považovali za jednu z životních priorit. Na základě vnímání prožitků z pohybových aktivit či pozitivní atmosféry mezi lidmi by měli dojít k vyváženému stavu duševní, tělesné i sociální pohody.

Právě v této oblasti by si žáci měli upevňovat hygienické, pracovní, stravovací či preventivní návyky. Ty umožňují žákům čelit nebezpečí, jednat v mimořádných a zátěžových situacích, řešit vztahy mezi lidmi. Obecně lze říci, že vše vychází z teze: „rozhodovat se ve prospěch svého zdraví“.

Edukace v této vzdělávací oblasti vede žáky k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí. Pro příklad uvádím některé kompetence, jakých by žáci měli díky této vzdělávací oblasti dosáhnout. Vybrané jsou především ty, které se svým obsahem promítají i do sexuální výchovy (RVP, 2007, [online], s. 65):

- Poznávání zdraví jako nejdůležitější životní hodnoty
- Poznávání člověka jako biologického jedince závislého v jednotlivých etapách života na způsobu vlastního jednání a rozhodování, na úrovni mezilidských vztahů i kvalitě prostředí.

¹⁶ Na některých základních školách je dokonce sexuální výchova součástí předmětu OSV. Jedná se například o Základní školu Komenského v Letohradě, která byla jednou ze škol, ve kterých jsem prováděla výzkum.

- Propojování činností a jednání souvisejících se zdravím a zdravými mezilidskými vztahy se základními etickými a morálními postoji, s volným úsilím atd.
- Aktivní zapojování do činností podporujících zdraví a propagace zdravotně prospěšných činností ve škole i v obci.

Výchova ke zdraví

VkZ je vzdělávacím oborem, který spolu s tělesnou výchovou tvoří celý celek vzdělávací oblasti Člověk a zdraví. V tomto vzdělávacím oboru nalezneme i sexuální výchovu.

„Výchova ke zdraví přináší základní poznání o člověku v souvislosti s preventivní ochranou jeho zdraví. Učí žáky aktivně rozvíjet a chránit zdraví v propojení všech jeho složek (sociální, psychické a fyzické) a být za ně zodpovědný...Žáci si upevňují hygienické, stravovací, pracovní i jiné zdravotně preventivní návyky, rozvíjejí dovednosti odmítat škodlivé látky, předcházet úrazům a čelit vlastnímu ohrožení v každodenních i mimořádných situacích. Rozšiřují a prohlubují si poznatky o rodině, škole a společenství vrstevníků, o přírodě, člověku i vztazích mezi lidmi a učí se tak dívat se na vlastní činnosti z hlediska zdravotních potřeb a životních perspektiv dospívajícího jedince a rozhodovat se ve prospěch zdraví“ (RVP, 2007[online], s. 64)

Témata sexuální výchovy by se měla orientovat na současnou dobu, ve které žijeme a její problematiku. V oblasti obecných tematických okruhů VkZ vymezených v RVP ZV (2007[online], s. 66) ji lze zařadit do témat:

- **Vztahy mezi lidmi a formy soužití:** učení se o vztazích mezi lidmi (kamarádství, láska, známosti, manželství). Škola by vztahům měla přikládat důležitost a pozitivně vtahy ve třídě rozvíjet.
- **Změny v životě člověka a jejich reflexe:** učení se o vývojových změnách jedince v životních obdobích, současné téma předčasného zahájení pohlavního života a důsledků z toho plynoucích, homosexualita.
- **Zdravý způsob života a péče o zdraví:** informace o pohlavně přenosných nemocích a jejich prevenci, téma antikoncepce, osobní hygieny.

- **Rizika ohrožující zdraví a její prevence:** informace o sexuální kriminalitě, násilí či zneužívání, způsob řešení krizových situací (oběti pornografie, domácího násilí), bezpečnost a ochrana zdraví (antikoncepce).
- **Hodnota a podpora zdraví:** v rámci škol různé projekty na podporu zdraví, besedy s odborníky, exkurze do zdravotnických zařízení.
- **Osobnostní a sociální rozvoj:** učení se a podpora dobrých vztahů ve třídě i mimo třídu, kooperativní řešení problémů, mezilidské vztahy.

Společným problémem tematických okruhů je velká obecnost. V tématech se nepoukazuje na hloubku a míru probraného učiva. Na základě toho vznikla příručka Sexuální výchova- vybraná témata (2009). Ta měla za cíl pomoci učitelům při výuce sexuální výchovy ve školách. Příručka ovšem učitelům nepomohla, ba naopak, proti sexuální výchově se snesla vlna kritiky laické i odborné veřejnosti z důvodů didaktických námětů obsažených v příručce.¹⁷

Dle soudu Evy Kneblové, autorky článku Sexuální výchova pohledem psychologičky (2010), jsou didaktické náměty rozporuplné a pro učitele mnohdy nekomfortní. Poukazuje tak na fakt, že učivo sexuální výchovy by mělo být vyučované takovou metodou, která je vhodná a akceptovatelná v konkrétní pedagogické situaci a působí přirozeně.

V mnoha školách se chlapci běžně učí navlékat kondom. Nevidím zde problém, pokud bude učitel (muž) tento námět zkoušet pouze v chlapeckém kolektivu a předem chlapce informuje o možnosti volby. Ačkoliv si chlapci mohou instruktáž o navlékání kondomů přečíst na příbalových letácích či internetu, je vždy dobré poukázat osobně na možná rizika.

Dalším z velkých problémů je i minimální časová dotace tohoto oboru a celé vzdělávací oblasti Člověk a zdraví. Na 2. st. ZŠ činí 10 hodin. V úvahu musíme vzít i fakt, že vzdělávací obor tělesná výchova ubírá z této celkové dotace 2 hodiny týdně. Na výchovu ke zdraví poté nezbývá mnoho času a prostoru. Některé školy by tento problém mohly řešit dotací z disponibilních hodin.

¹⁷ Tato příručka je stále dostupná na internetových stránkách MŠMT. Dostupné na: www.msmt.cz/file/8304_1_1/

4.1.2 Vzdělávací oblast Člověk a příroda

Vzdělávací oblast Člověk a příroda zahrnuje několik oblastí, v nichž se žáci vzdělávají. Z pohledu sexuální výchovy jde především o vzdělávací obor přírodopis, jenž je součástí této oblasti.

Vzdělávací obor Přírodopis

Jedná se o vzdělávací obor, který spolu s chemií a zeměpisem tvoří celek vzdělávací oblasti Člověk a příroda. Z hlediska sexuální výchovy je významným proto, že součástí jeho obsahu jsou i témata spadající do sexuální výchovy.

Vzdělávacím obsahem tohoto oboru (s přihlédnutím k tematice sexuální výchovy) jsou *obecná biologie; genetika a biologie člověka*.

Obecná biologie a genetika se svým učivem o vzniku, vývoji, rozmanitosti a projevech života a jeho významu dotýká sexuální výchovy. Nalezneme zde témata jako rozmnožování, vývoj jedince od početí po smrt. Zmíněná témata by měly být součástí sexuální výchovy. Nemusí se brát podrobně, ale povědomí a orientaci by žáci měli mít.

Biologie člověka se zaměřuje ve svém učivu na fylogenezi a ontogenezi člověka, ve které se žáci dozvídají informace o rozmnožování. Rozmnožování člověka je významné i z hlediska sexuální výchovy. Žáci se dozvídají o způsobu, jak se člověk rozmnožuje a jakým způsobem přichází dítě na svět. Dalším učivem je i anatomie a fyziologie, kde se děti učí lidským orgánům, jejich stavbě a funkci. V tomto směru lze v sexuální výchově poukázat na stavbu ženských a mužských pohlavních orgánů, pojmenování jednotlivých částí a funkcí. Nezbytnou součástí je i učivo o nemocích, úrazech a jejich prevenci. Z pohledu sexuální výchovy by žáci měli znát základní druhy pohlavně přenosných nemocí, jejich průběh či případnou léčbu. Na toto učivo navazuje i zdravý životní styl.

Sexuální výchova má své pevné místo v tomto vzdělávacím oboru. Dotýká se hlavně té stránky sexuální výchovy, která je biologicky orientovaná. Ačkoli je tato biologická jednostrannost sexuální výchově vytýkána, je důležité, aby žáci byli v této oblasti systematicky vzděláváni.

4.1.3 Etická výchova

Etická výchova je doplňujícím vzdělávacím oborem, který MŠMT zařadilo do RVP ZV a to s účinností od 1. 9. 2010. Jedná se o obor, jenž svými mezipředmětovými vztahy zasahuje do mnoha vzdělávacích oblastí RVP ZV. Nutnost zavedení tohoto vzdělávacího oboru plyne i z toho důvodu, že v české soustavě chybí předmět systematicky rozvíjející mravní stránku osobnosti¹⁸.

V ŠVP může mít etická výchova podobu povinného, povinně volitelného nebo volitelného předmětu. Rozhodnutí je v kompetenci ředitele dané instituce. Etickou výchovu dle Lorenzové (2011, s. 293) chápeme jako záměrné působení na rozvoj:

- **Citového prožívání mravní skutečnosti:** zasazení o kultivaci citové stránky osobnosti, zejména tzv. vyšších citů.
- **Morálního myšlení-usuzování:** kultivace kognitivních a metakognitivních procesů zaměřených na morální témata, konflikty v hodnotách.
- **Mravního přesvědčení:** kultivace etických postojů a hodnot, otázka interrupce.
- **Sebevlády:** kultivace volní stránky osobnosti, sebekázeň
- **Etického jednání:** kultivace behaviorální stránky - chovat se eticky

„Cílem etické výchovy je integrace všech mravních stránek osobnosti, vytvoření interiorizované hodnotové sebeorientace a rozvoj etické kompetence žáka.“ (in: Lorenzová, 2011, s. 293)

Etická výchova je v RVP ZV rozpracovaná do jednotlivých témat, z nich pro příklad uvádíme ty, ve kterých mohou učitelé naleznout potenciál pro hodiny sexuální výchovy:

- Mezilidské vztahy a komunikace
- Komunikace citů

¹⁸Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy. In: <http://generator.citace.com/dok/2XQMF1aM311NQyJq>. 2009.

- Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe
- Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí
- Interpersonální a sociální empatie
- Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce přátelství

Mimo tyto obecná témata jsou v etické výchově rozpracované i další aplikační témata. Jedním z nich je sexuální zdraví. Téma se orientuje na zodpovědný vztah k sexualitě a mládí, přípravě na lásku a nalezení vlastní sexuální identity.

Sexuální výchova má velký potenciál a uplatnění. Z hlediska obsahové je dostatečně zastoupena ve velkém množství témat, jež pedagogové mohou zpracovat do svých ŠVP. Proto je nutné a žádoucí zaměřit se i na roli učitele sexuální výchovy.

4.2 Učitel sexuální výchovy

Podoba sexuální výchovy na jednotlivých školách se liší dle toho, jaké představy ovlivňují pedagogy jednotlivých škol při utváření ŠVP. Jak již bylo zmíněno, sexuální výchova představuje velký potenciál ukrytý ve vzdělávacím oboru VkJ, přírodopise a etické výchově. Velkou roli zde hrají osobnost učitele, vzdělání a jeho spolupráce s rodiči.

4.2.1 Osobnost učitele sexuální výchovy

Každý učitel projevuje ve vyučovacích hodinách svoji osobnost. Pokud se jedná o sexuální výchovu, osobnost učitele zde hraje jednu z nejvýznamnějších rolí. Učitelé sexuální výchovy by se měli být především otevření a připraveni reagovat na obtížné situace. V hodinách sexuální výchovy se do popředí dostávají hodnotové orientace, postoje, etické a morální aspekty a různorodý životní styl učitelů i žáků.

Učitelé by měli být schopni prezentovat své názory, ale zároveň si musí být vědomi toho, že existuje řada alternativ, které musí žákům nabídnout jako jednu z možných cest. (in: Kneblová, 2010, s. 25)

Žáci na 2. st. ZŠ ocení zejména to, pokud učitel vysloví svůj osobní názor na danou problematiku. Předpokladem pro tuto otevřenou komunikaci je vzájemná důvěra mezi žáky a učitelem.

4.2.2 Vzdělání učitele sexuální výchovy

Dalším předpokladem sehrávající roli je i vzdělání pedagoga vyučujícího sexuální výchovu. Učitelé by měli všeobecně splňovat podmínky pro profesi učitele a řídit se zákonem č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících. O jejich kvalitě a profesní kompetenci výuky sexuální výchovy stále pochybuje mnoho lidí.

V článku Jaroslavy Štefflové *Sexuální výchova ano, nebo ne?* (2012) je ale tento názor vyvrácen. Poukazuje na vládní usnesení Zdraví 21, které uložilo vysokým školám (dále jen VŠ), aby na svých fakultách zakládaly oddělení výchovy ke zdraví. Některé pedagogické fakulty mají dokonce katedru výchovy ke zdraví.

V současné době je možné studovat výchovu ke zdraví na různých VŠ v ČR. Jako první zavedla výchovu ke zdraví Masarykova Univerzita v Brně, později se tento vzdělávací obor objevil i na Jihočeské Univerzitě v Českých Budějovicích, Ostravské Univerzitě, Palackého Univerzitě v Olomouci i Karlově Univerzitě v Praze. Protože oblast výchovy ke zdraví je velmi široká, obsah učiva se na jednotlivých školách liší. (in: Štefflová, 2012, s. 8)

V jednotlivých základních školách lze najít i učitele s aprobační rodinná výchova, pod kterou se mnohdy sexuální výchova vyučuje. Tento akreditovaný obor lze studovat na různých VŠ v kombinaci s jinými vzdělávacími obory.

Učitelé mohou také navštěvovat různá školení a projekty. V tomto ohledu je známá Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. Pořádá známé kongresy k sexuální výchově.

5. Obecná metodika sexuální výchovy

Kapitola se věnuje obecné metodice sexuální výchovy. V úvodu se zaměřuje na to, jaký je obsah a cíl současné sexuální výchovy a v závěru se zabývá specifickými principy a metodami této výchovy.

5.1 Cíl sexuální výchovy

V souladu s předchozími kapitolami je zřejmé, že *cílem sexuální výchovy* je získání poznatků z oblasti lidské sexuality, mezilidských vztahů, získání správných společenských a emocionálních postojů k sexualitě a osvojení si návyků a dovedností důležitých pro život člověka. (in: Täubner, 1996, s. 5)

Sielert (1994, s. 10) spatřuje cíle sexuální výchovy především v rozmanitosti forem projevů sexuality (přes potřeby tělesného styku až po potřeby jistoty a bezpečí). Dalším cílem je i schopnost adekvátně se vyjadřovat a překonávat tabu, pěstovat vtaž k normám a hodnotám. Důležité je také poskytovat poučení, varovat před možným nebezpečím a neposlední řadě přistupovat k žákům citlivým způsobem.

Cíle sexuální výchovy vymezuje i Šulová. Dle ní lze rozdělit cíle na cíle kognitivní (předávání poznatků týkající se sexuality), cíle emocionální a postoje zaměřující se na vytváření postojů a hodnot. Poslední rovinou jsou i cíle činnostní a dovednostní, jež se orientují na vytváření adekvátních způsobů chování. (in: Šulová, 2011, s. 389)

Na základě výše uvedených definicí se přikláním k definici Täubnera vyzdvihujícího především získání správných společenských a emocionálních postojů k sexualitě a zasazuje se o mezilidské vztahy.

Sexuální výchova patří do všeobecného vzdělání a prolíná se skrze mnohé vzdělávací oblasti a vyučovací předměty. Její současné místo v RVP ZV je sice problematické, ale na základě dobré připravenosti učitele, který dodržuje základní podmínky (jde především o podmínky biologické, psychické, sociální a materiální uvedené v předchozí kapitole) a také vybírá vhodné metody, může být sexuální výchova úspěšná.

Kritérium úspěšnosti není závislé pouze na dodržování podmínek a výběru vhodných metod. Do kritéria této úspěšnosti lze zařadit i to, jak učitel bude s žáky pracovat a jaký

pohled na danou problematiku jim nabídne. Učitelé by měli zohledňovat provázanost sexuální výchovy především s etikou, mezilidskými vztahy a nepoukazovat pouze na biologický aspekt. Cílem je tedy vytvoření si vlastního názoru a pohledu, jehož si žáci odnesou do další etapy života.

5.2 Obsah sexuální výchovy

Dle Taubnera (1996, s. 7), vychází *obsah sexuální výchovy* ze tří hlavních oblastí navzájem se prolínajících a doplňujících:

a) Oblast informativně poznávací

Tato oblast je v praxi školy naplněna nejvíce. Žákům jsou předávány poznatky ze sexuální výchovy. Důležité je uspořádat poznatky a informace tak, aby odpovídaly individuálním a věkovým zvláštnostem žáků (viz kapitola Podmínky sexuální výchovy).

b) Oblast emotivně postojová

Oblast si klade za cíl vytvářet silné emotivní postoje k získaným informacím a dovednostem. Jde především o to, aby u žáků vznikaly silné identifikovatelné a interiorizované postoje.

c) Oblast dovedností, návyků a chování

Oblast dovedností, návyků a chování je v současné době nejvíce opomenuta. Škola se zaměřuje především na informační složku, výcvik paměti. Z tohoto důvodu jsou pro sexuální výchovu vhodné aktivizační metody vycházející vstříc činnosti povaze této výchovy.

Problematika cílů a obsahu je všeobecně známá. Dle Hany Kasíkové (2011, s. 136) jsou cíle formulovány velmi obecně nebo je cíl zaměřen na obsah. V souvislosti se sexuální výchovou je třeba orientovat se na kompetenční pojetí vzdělávání¹⁹ a tvorbu cíle za účasti učitele i žáků.

¹⁹ Kompetenční pojetí vzdělávání je považováno za progresivní, přináší otázku cíle neboli toho, k jakým kompetencím zaměřit vyučování. (Kasíková, 2011, s. 136)

Obsah sexuální výchovy na jednotlivých školách se liší v závislosti na tom, jak je formulován v ŠVP. Některé školy se svým zaměřením orientují spíše na oblast informativně poznávací a jiné školy se snaží o zasazení do oblasti emotivně postojoyé.

5.3 Principy sexuální výchovy

Při působení učitele v oblasti sexuální výchovy je nezbytné, aby dodržoval principy zefektivňující a kultivující výuku. Tyto principy vyplývají ze zkušeností zemí majících ve výuce sexuální výchovy dlouhodobou tradici. Uvádím proto principy sexuální výchovy transformované na podmínky našeho školství a výchovy (Täubnera, 1996, s. 10-13):

- **Spolupráce rodiny a školy**

Problematika tohoto principu spočívá ve spolupráci školy s rodinou. Je dobré, aby učitelé sexuální výchovy uspořádali informační schůzku. Na ní by rodičům sdělili plánovaný obsah sexuální výchovy. Rodiče by se během informační schůzky mohli kriticky vyjádřit k jednotlivým tématům či nějaké téma doporučit. Tímto způsobem lze předcházet budoucím problémům.

- **Sexuální výchova jako nedílná součást výchovy**

Na základě předchozích kapitol je zřejmé, že sexuální výchova patří do všeobecného vzdělání. Je to záměrná i nezáměrná činnost učitele. Záměrnou činností myslíme například běžnou vyučovací hodinu sexuální výchovy, během níž si děti osvojují poznatky a na základě nich si utvářejí postoje, dovednosti a návyky. Nezáměrnou činností myslíme přirozené chování učitele v pedagogických situacích (volí vhodné chování k dívkám a chlapcům, respektuje sexuální identitu člověka).

- **Sexuální výchova vychází z vědeckého poznání a ze stupně rozvoje společnosti**

Informace, které předává učitel žákovi, by měly být pedagogickou transformací současného stupně vědeckého poznání. Dále mají být informace pravdivé a přiměřené věku (princip přiměřenosti). Sexuální výchova je postavena i na společenských normách a tradicích dané společnosti, jež se promítají do této výchovy.

- **Sexuální výchova má koedukovaný charakter**

Sexuální výchova vychází z lidské přirozenosti. Neměla by být zahalena znaky tajemnosti, je společná pro chlapce i dívky. Takto pojatá sexuální výchova umožňuje tvorbu vzájemných vztahů založených na vzájemné toleranci a etiketě. Dívky a chlapci se díky koedukovanému charakteru výuky připravují na budoucí partnerské svazky. V případě praktických námětů (např. navlékání kondomu) se ovšem doporučuje vyučovat odděleně z důvodu zachování intimity.

- **Princip etičnosti v sexuální výchově**

Sexuální výchova probíhá na základě společenských principů etiky a mravnosti. Hlavním přínosem tohoto principu je její směřování ne pouze na biologické aspekty sexuální výchovy, nýbrž na tvorbu postojů, hodnot a mravního chování.

- **Princip aktuálnosti, latentnosti a projekce v sexuální výchově**

Poznatky ze sexuální výchovy by měly vycházet z aktuálních poznatků a informací. Latentnost a projekce v sexuální výchově je nezbytná. Nejenom učitelé, ale i rodina by měli své děti informovat o různých tématech sexuální výchovy, které mohou být považovány jako nepřiměřené a neadekvátní jejich věku, mají nýbrž své opodstatnění v pozdějším věku (děti by již od útlého věku měly znát např. rizika rozhovoru s cizím člověkem, měly by být informované o riziku pohlavně přenosných nemocí již před zahájením sexuálního styku, měly by znát rizika návykových látek a alkoholu). Lze říci, že děti musí být po stránce kognitivní i dovednostní připravené.

- **Princip komplexnosti a harmonického rozvoje všech oblastí**

Osobnost dítěte by měla být rozvíjena komplexně. Učitelé působí na všechny složky osobnosti stejně, rozvíjí nejenom kognitivní stránku, ale i stránku afektivní (utváření postojů a hodnotových orientací). Je známo, že právě cíle v oblasti afektivní zaostávají za cíli kognitivními, proto je komplexnost zejména v sexuální výchově nedílnou součástí.

- **Princip přiměřenosti a individuálního přístupu**

Tento princip navazuje na podmínky, za kterých sexuální výchova probíhá. Spočívá v respektování biologických, psychických a sociálních zvláštností dítěte. Každé dítě je jedinečné, a proto učitel musí respektovat rodinné prostředí, způsob života, jenž dítě a jeho rodina vyznává a v neposlední řadě respektovat i tradice regionu. Dle tohoto principu učitel musí učitel vybírat vhodné metody a stanovovat přiměřené cíle.

- **Princip aktivity žáka, dítěte a spolupráce s ním**

Sexuální výchova hraje specifickou úlohu v systému základního vzdělávání. Její činnostní charakter spočívá zejména ve vhodném výběru metod výuky.

Sám autor poukazuje na další principy, na jejichž základě by sexuální výchova měla fungovat. Klade důraz především na pozitivní klima ve třídě mající vliv na celkové učení a motivaci žáků. Zmiňuje i princip zodpovědnosti. Ten hraje v sexuální výchově velkou roli a je jednou z kompetencí, které by žáci měli dosáhnout. Odpovědnost se prolíná i řadou jiných témat. (nechtěné těhotenství či prevence pohlavně přenosných nemocí).

5.4 Metody sexuální výchovy

Metody²⁰ vyučování patří mezi nejdůležitější kategorie obecné i oborové didaktiky. Z historie je zřejmé, že metody se v průběhu let mění. Jsou ovlivněny v závislosti na historicko-společenských podmínkách, na charakteru školy jako instituce a také na pojetí vyučovacího procesu. (in: Skalková, 1999, s. 166)

Dnes se do popředí dostávají takové metody aktivizující vzdělávací činnost. Převažuje orientace na metody rozvíjející psychické procesy žáků, klade se důraz na praktickou zkušenost a přímou aktivitu. Dle Vališové a Valenty (2011, s. 193) je klasifikace metod stále nejednotná. Hlavní příčinou je především mnohotvárnost vyučovacího procesu. Poukazují i na různé úhly pohledu toho, jak na klasifikaci metod pohlížet.

²⁰ Vyučovací metoda je definována jako postup, cesta, způsob vyučování. Charakterizuje činnost učitele vedoucí žáka k dosažení stanovených vzdělávacích cílů. (in: Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 287)

Ačkoli se v odborné literatuře setkáváme s různými klasifikacemi metod vyučování, pro účely své práce bakalářské práce jsem vycházela z textu Vališové a Valenty (2011), dále z vypracované metodiky Taubnera a Janiše (1999) a také z monografie Sielerta (1994).

Vališová a Valenta se snaží o kategorizaci metod na základě různých kritérií. Jejich klasifikace je přehledná a předkládá ucelený přehled metod. Sielert se soustředí na metody ukazující na praktické aktivity se žáky. Janiš a Täubner vycházejí ze své letité praxe v oboru sexuální výchova a zabývají se především tzv. *aktivizačními metodami*. Jde o metody aktivizující spolupráci žáků a současně dbají na dodržování základních podmínek. (in: Täubner, 1996, s. 17)

Vzhledem k tomu, že jejich metodika vyšla nejprve v roce 1996 a poté v roce 1999, chybí zde určité metody, jež se dnes využívají. Proto jsem na základě textu Vališové a Valenty (2011) obohatila tyto metody o jejich nové varianty.

Metody jsou na základě členění Vališové a Valenty (2011, s. 193-212) rozděleny do 5 hlavních kategorií:

1) Metody monologické

Metody monologické mají stále silnou převahu nad metodami ostatními. Není tomu jinak v sexuální výchově. Aby byla sexuální výchova pro žáky přínosná, je dobré používat její aktivizující alternativy. Za zmínku stojí *interaktivní přednášky*, které se oproti běžnému monologu soustředí na větší kontakt se žáky v podobě otázek a učebních úloh.

2) Metody práce s tištěným textem

Jedná se o postupy předpokládající práci žáků s určitým textem. V sexuální výchově a celém vzdělávacím oboru výchova ke zdraví existuje řada učebnic a pracovních sešitů (například kniha *Důvěrně a otevřeně o sexualitě* od autorů Donátové a Donáta). Učitel by měl děti vést k samostatné práci s učebnicí či pracovním sešitem.

Dalším příkladem pracovní sešit *Výchova ke zdraví pro 6. -9. ročník základní školy* Evy Marádové (2004) Obsahuje téma *Na prahu dospělosti*, v němž se věnuje sexuální výchově. Zmíněná část je zaměřena především na biologický aspekt sexuální výchovy, nikoli na etický či mravní.

V souvislosti s tímto bych ráda zmínila Analýzu učebnic 1. a 2. stupně z pohledu zastoupení témat vzdělávacího oboru výchova ke zdraví, která proběhla v rámci grantového projektu MŠMT ČR Výchova ke zdraví na základních školách s důrazem na prevenci problémů působených návykovými látkami (Tupý, 1999, s. 18-20).

Na základě této analýzy se ukázalo, že tematické okruhy a dílčí témata vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví nejsou v učebnicích 1. a 2. stupně uplatněny rovnoměrně. Některá témata se vyskytují velmi málo nebo nejsou vůbec zařazena (např. téma osobního bezpečí)

3) Metody dialogické

Dialogické metody jsou založené na slovní interpretaci mezi učitelem a žáky. Jejich podstatou je *rozhovor*, *dialog* či *diskuze*. V těchto metodách se klade důraz na otázky a odpovědi. Ty může formulovat učitel, ale i žáci.

Učitelé by si při využívání dialogických metod měli uvědomit určité didaktické požadavky, mezi něž řadíme cíl dialogu (měl by korespondovat s cíli vyučovací hodiny), dále udržení logické a tematické linie (učitel se snaží, aby se dialog držel tématu a neodbočoval), čas na přemýšlení nezbytný pro formulaci vlastních názorů a v neposlední řadě i shrnutí diskuze, kterou může provádět učitel ve spolupráci s žáky. (in: Valenta, Vališová, 2011, s. 203)

Hojně využívanou variantou je *brainstorming* (*burza nápadů*), kde žáci produkují různé nápady. V tomto případě učitel stanovuje problémovou otázku, k níž se žáci vyjadřují. V případě sexuální výchovy může jít např. o to, co by dívka měla dělat, pokud ví, že její kamarádka je obětí domácího násilí.

Vhodnou variantou je i řetězový *dialog* (*diskuze*). Umožňuje žákům soustředit se na názory druhých, formulovat své vlastní názory, vyjadřovat se k problematičtým bodům diskuze. Učitel předloží několik otázek či problémů k danému tématu. Úkolem žáků je zhodnotit dosavadní řečené názory a vyzdvihnout pozitiva. V sexuální výchově by tato diskuze měla probíhat např. v kruhu, který podporuje pozitivní klima a stejné postavení všech včetně učitele. V sexuální výchově se tato varianta hojně využívá (např. cesta ke zdraví, jak se chránit před pohlavně přenosnými nemocemi, dobré partnerské vztahy, ...)

Velmi populární jsou i různé druhy diskusí (diskuse s úvodním referátem, skupinová diskuse, pódiová diskuse či diskuse panelová). Za velmi vhodnou považují *panelovou diskusi*, jež by měla mít své pevné místo v hodinách sexuální výchovy. Na základě této diskuse jsou povoláni odborníci z různých oborů (v případě sexuální výchovy může jít např. o sexuologa, pracovníka manželské poradny a psychologa), kteří diskutují na daný problém před posluchači (žáky). Žáci mohou do diskuse vstupovat svými dotazy.

4) Metody problémové

Metody problémové jsou pro sexuální výchovu podstatné a vedou žáky k formování postojů k rozličným tématům. Žákům v rámci této metody nejsou předány hotové sumy poznatků, nýbrž se na základě vlastního úsilí, svých myšlenkových operací a získaných zkušeností snaží vyvozovat určité závěry.

Nežli přejdeme k příkladům problémových metod, je třeba zmínit základní schéma problémové metody. Základní schéma problémové metody má dle Taubnera (1996, s. 22) tyto body:

- Problémová situace je zformovaným úkolem, který je třeba vyřešit.
- Ujasnění problémové situace (žáci se snaží o porozumění úkolu, učitel dává doplňující otázky).
- Formulace hypotézy řešení problému (žáci zpracují úkol a navrhnou možnosti, jak úkol vyřešit).
- Ověření hypotézy (žáci předkládají způsob, jakým daný problém budou řešit a obhajují ho).
- Oprava a korekce řešení (učitel poukazuje na možné chyby, ale neříká, jakým způsobem je opravit).
- Nalezení správného řešení a jeho zobecnění.

Často využívanou variantou je *rozborová a situační metoda*. V *rozborové metodě* provádějí žáci analýzu textových dokumentů, chování různých osob nebo zkoumají historické prameny. Tento rozbor by měl probíhat optimálně formou skupinové práce. Po

analýze nastupuje dialog a diskuse celé třídy, vyhodnocují se výsledky práce a provádí se společné shrnutí. *Situační metoda* staví na stejných principech jako metoda rozborová, liší se ovšem v tom, že jde o reálné situace z osobního či profesního života. (in: Vališová, Valenta, 2011, s. 207)

Další variantou může být i *fiktivní studie*, která má v sexuální výchově časté využití. Na základě fiktivního příběhu jsou žáci postaveni před řešení situace (v sexuální výchově vhodné u témat jako je pohlavní příslušnost, vztahy).

V současné době má své neodmyslitelné zastoupení *projektová metoda*. Stejně jako ostatní varianty problémových metod je založena na analyticko-syntetické činnosti. Téma projektů vychází z potřeb dětí. Žáci si musí na základě vlastních sil či s pomocí učitele nalézt potřebné informace, zpracovat a vyhodnotit je. Předpokládá se však aktivní a samostatná práce dětí, kde učitel pouze činnost kontroluje, popřípadě vyjasňuje.

Vhodnou variantou je i *inscenační metoda*, jež předpokládá hraní určité sociální situace a přijímání konkrétní sociální role. Díky hraní situací a rolí dokážou žáci lépe porozumět pocitům a prožitkům lidí, kteří sociální situace prožívají reálně. Žáci se nadále učí vzájemným vztahům a řešení mezilidských konfliktů. (in: Vališová, Valenta, 2011, s. 208)

5) Hra jako specifická metoda sexuální výchovy

Hra je sice dominantní činností dětí v předškolním věku, avšak i na 2. st. ZŠ nalezne své opodstatnění.

„V obecném pojetí lze hru chápat jako soubor seberealizačních aktivit jedinců nebo skupin, které jsou vázány danými a smluvenými pravidly a jejichž primárním cílem není materiální zájem či užitek.“ (in: Vališová, Valenta, 2011, s. 209)

Hra má v sexuální výchově své neodmyslitelné zastoupení. Dle Taubnera (1999, s. 64) jsou pro děti vhodné zejména proto, že:

- Motivují žáky k sociálnímu učení, podporují jejich přirozenou zvědavost a radost z učení. V souvislosti s tím se vytvářejí určité vědomosti, postoje a chování.
- Zvyšují i aktivitu členů, kteří jsou pasivní, naopak regulují aktivitu dominantních žáků

- Dovolují zavedení nových norem v chování dětí
- Děti se učí citlivému vnímání, vyjadřování vlastních pocitů, rozvíjejí mezilidské vztahy.

Tato kapitola se věnovala obecné metodice sexuální výchovy. Zaměřovala se především na cíl a obsah, specifické principy a metody sexuální výchovy. Učitel by měl ale přemýšlet i o vhodných formách práce a výběru pomůcek. Metody kategorizované v této kapitole nejsou zajisté jediné, jež učitel ve vyučování používá. Jde o pouhý nástin metod, které se svojí skladbou a zaměřením hodí do hodin sexuální výchovy.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6. Sexuální výchova pohledem učitelů vybraných základních škol

V praktické části jsem se zaměřila na učitele vybraných základních škol, kteří sexuální výchovu učí nebo s ní mají dlouholeté zkušenosti. Oslovila jsem základní školy v blízkosti mého bydliště, tedy školy v podhůří Orlických hor. Jednalo se o ZŠ Jablonné nad Orlicí, Masarykovu základní školu v Klášterci nad Orlicí, dále Základní školu Komenského v Letohradě a Základní školu 28. října v Žamberku.

Masarykova základní škola v Klášterci nad Orlicí se nachází v těsné blízkosti Orlických hor a jedná se o školu sídlící v malé obci. Je to škola s menším počtem žáků, ale vřelou přátelskou až rodinnou atmosférou. Její zachování je dle mého názoru prioritou, aby žáci nemuseli dojíždět do vzdálenějších měst. Základní škola v Jablonném nad Orlicí, Základní škola Komenského v Letohradě a Základní škola 28. října v Žamberku jsou školy maloměstské. Jedná se o školy, které mají mnohem více žáků a početnější učitelský sbor. I tyto školy jsou svým přístupem otevřené a přátelské.

6.1 Výzkumný problém a dílčí otázky

K uskutečnění polostrukturovaných rozhovorů bylo třeba zvolit výzkumný problém a výzkumnou otázku, ze které poté vyplynuly otázky dílčí, na něž jsem se ptala jednotlivých učitelů.

Výzkumný problém:

- **Problematika sexuální výchovy na 2. st. ZŠ ve vztahu k RVP ZV.**

Takto pojatý problém vyplýval především ze zadaného intelektuálního cíle a umožňoval mi přihlídnout ke zkušenostem respondentů konkrétních základních škol.

Výzkumná otázka:

- **Jaké zkušenosti se sexuální výchovou mají učitelé vybraných základních škol?**

Respondentům byly položeny tyto otázky:

1. Jaký význam přikládáte sexuální výchově na 2. st. ZŠ a co považujete za konkrétní cíl(e) sexuální výchovy?

Otázkou jsem chtěla zjistit, jak na sexuální výchovu nahlízejí samotní učitelé této výchovy. V čem vidí přínos sexuální výchovy pro všeobecné vzdělávání a jaké konkrétní cíle sexuální výchově připisují.

2. Můžete popsat konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy na vaší škole?

Další otázka byla zaměřená na konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy (např. problémy s rodiči žáků, kteří sexuální výchovu z důvodu náboženských či jiných důvodů odmítají). Součástí otázky bylo také ověření toho, zda učitelé nemají osobní problémy s výukou sexuální výchovy.

3. Umožňují vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a doplňující vzdělávací obor Etická výchova v RVP ZV dostatečný prostor pro výuku sexuální výchovy?

Otázkou bylo myšleno ověření dostatečného potenciálu a prostoru sexuální výchovy ve vzdělávacích oblastech a doplňujícím oboru. Respondenti měli odpovědět, zda obsah učiva sexuální výchovy dostatečně využívají ve svých ŠVP nebo jsou naopak limitováni časovými možnostmi.

4. Popište mi, jaké metody využíváte při výuce sexuální výchovy?

Touto otázkou byla nastíněna problematika metodiky sexuální výchovy. Cílem bylo zjistit, jaké konkrétní metody využívají učitelé při výuce sexuální výchovy.

5. Máte nějakou konkrétní představu nebo návrh, na jehož základě by se mohla výuka sexuální výchovy na vaší škole zlepšit?

V této otázce jsem se chtěla dozvědět konkrétní návrh či řešení, kterým by se sexuální výchova mohla zkvalitnit nebo zda takového návrhu již ve své škole nevyužívají.

6.2 Cíle výzkumu

Cílem mé bakalářské práce nebylo pouze prostudovat současnou teorii zabývající se sexuální výchovou a literaturu s ní spojenou, ale také uskutečnit rozhovory s učiteli sexuální výchovy. Na základě Švaříčka (2007, s. 62) jsem zvolila tři hlavní cíle, které jsem rozdělila do třech rovin, na cíl intelektuální, praktický a personální.

Intelektuálním cílem této bakalářské práce bylo poukázat na skutečnost, že sexuální výchova patří do základního vzdělávání a její potenciál je možno rozvíjet v jednotlivých vzdělávacích oblastech RVP ZV.

Praktickým cílem bylo poté zpřístupnění výsledků polostrukturovaných rozhovorů dalším studentům a učitelům, kteří se snaží o zkvalitnění sexuální výchovy na 2. st. ZŠ a jejího pojetí v jednotlivých ŠVP základních škol.

V neposlední řadě jsem zvolila personální cíl, který jsem považovala i jako motivaci k sepsání této bakalářské práce. Mým osobním cílem bylo poukázat na význam sexuální výchovy v současném pojetí vzdělávání a vyzdvihnout její potřebu a aktuálnost.

6.3 Hypotézy

V souvislosti se zadanými cíli bylo vytvořeno i několik hypotéz, jež byly na základě uskutečněných rozhovorů potvrzeny či vyvráceny. Protože šlo o malý vzorek získaných dat, nemohl být výsledek výzkumu použit a vztažen na všechny základní školy, které se sexuální výchovu snaží zkvalitnit.

Zvolené hypotézy:

- Učitelé nepřikládají sexuální výchově velký význam, učí ji pouze z povinnosti.
- Sexuální výchova je na jednotlivých školách orientována na biologický a technický aspekt.
- Vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a Etická výchova nabízejí dostatečný prostor pro realizování sexuální výchovy v jednotlivých ŠVP základních škol.

- Učitelé se při hodinách sexuální výchovy orientují převážně na monologické metody (výklad)

6.4 Metodologie výzkumu

Jádrem celé praktické části bylo empirické šetření založené na kvalitativním přístupu. V rámci tohoto šetření jsem provedla metodu polostrukturovaných rozhovorů s učiteli vybraných základních škol (dále jen respondenty).

Tento typ rozhovorů je dle Pelikána (1998, s. 117) jednou z hojně využívaných variant. Je založený na předem stanovených otázkách, které výzkumník klade respondentům. Důležitým aspektem je vytvoření atmosféry otevřenosti. Ta je stěžejní pro validitu výpovědí jednotlivých respondentů.

Pro tuto metodu jsem se rozhodla z toho důvodu, že sexuální výchova je závislá na otevřenosti a důvěře mezi učitelem a žáky. Proto by takový vztah měl být i u výzkumníka a respondentů. Polostrukturované rozhovory mi nadále umožnily přímý kontakt a bližší seznámení s prostředím školy, kde se sexuální výchova vyučuje. V tomto vidím užití této metody jako přínosnější, nežli použití metody dotazníku.

Součástí mých rozhovorů bylo i dodržování etických zásad, o níž mluví Švaříček ve své monografii *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* (2007). Jednalo se především o důvěrnost, tedy o zachování anonymity všech respondentů, dále poučený souhlas, jímž se všichni respondenti dobrovolně účastnili těchto rozhovorů. Součástí bylo nabídnout i moji bakalářskou práci k přečtení jednotlivým respondentům.

Mým plánem bylo navázat bližší kontakty s konkrétními základními školami v okolí mého bydliště a seznámit se s činností jednotlivých škol. Rozhovory, k nimž jsem poté přistoupila, byly zaznamenávány písemně do speciálního poznámkového bloku.

Zpracování záznamu pomocí videonahrávek či magnetofonového záznamu hodnotím jako neosobní a ze zkušenosti učitelů základních škol je mi známo, že učitelé se při nahrávání necítí dobře, působí křečovitě a jejich odpovědi se snaží promýšlet tak, aby na záznamu zněly co nejlépe.

Při jednotlivých rozhovorech s respondenty jsem využívala realistický přístup, při němž se pracuje pouze se skutečnostmi, o kterých respondenti mluví. Data získaná z polostrukturovaných rozhovorů byla poté převyprávěna.

6.5 Rozhovory s vybranými učiteli ZŠ

Ačkoliv šlo o malý počet respondentů, je nutné podotknout, že počet učitelů, kteří sexuální výchovu učí na jednotlivých školách, je malý. Lze říci, že na každé základní škole působí max. 1-2 učitelé. Vzorek respondentů byl proto sesbírán z celkem 4 škol nacházejících se v místě mého bydliště. Respondentů, souhlasících s rozhovorem, bylo 7.

Rozhovory probíhaly v přátelské atmosféře. Otázkami jsme se občas dostali i k jiným problémům, s nimiž se sexuální výchova potýká (např. RVP ZV). Jednotlivé pořadí respondentů bylo z důvodu zachování anonymity odlišné než to, v jakém pořadí jsem jezdila navštěvovat jednotlivé základní školy.

Respondentka A

- **Jaký význam přikládáte sexuální výchově na 2. st. ZŠ a co považujete za konkrétní cíl(e) sexuální výchovy?**

Respondentka uvedla, že sexuální výchova má význam a to z hlediska prevence a vytváření si povědomí o možných rizicích. Jako cíle sexuální výchovy uvedla prevenci a získání povědomí.

- **Můžete popsat konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy na vaší škole?**

Respondentka uvedla, že jisté náznaky problémů jsou zřetelné. Na základě výuky zjistila, že i když žijeme v moderní době, ve které si informace můžeme lehce získat, děti nemají přehled, neznají pohlavní orgány, chybí jim poučení a znalost podstaty věcí. Doplnila to i tvrzením, že současné požadavky na žáky jsou stále větší a žáci nestíhají tyto poznatky vstřebat.

- **Umožňují vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a doplňující vzdělávací obor Etická výchova v RVP ZV dostatečný prostor pro výuku sexuální výchovy?**

Na tuto otázku odpověděla respondentka stručně. V RVP ZV je dostatek témat sexuální výchovy. Dokonce je i dostatek prostoru pro výuku. Řekla, že pokud děti nějaké téma zajímá více, věnují mu více času.

- **Popište mi, jaké metody využíváte při výuce sexuální výchovy?**

Respondentka na prvním místě uvedla výklad a skupinovou práci. U skupinové práce záleží dle ní na složení konkrétní skupiny. V rámci skupin dělali praktické úkoly či na nějakém úkolu společně pracovali. Z praktických námětů uvedla příklad (kolik litrů vody se vejde do kondomu).

- **Máte nějakou konkrétní představu nebo návrh, na jehož základě by se mohla výuka sexuální výchovy na vaší škole zlepšit?**

Respondentka zmínila konkrétní návrhy. Zejména jde prý o to, aby na trhu bylo více firem či společností, které by nabízely videomateriály, CD, brožurky. Videá jsou dle jejího názoru zastaralé a v současné době je těch nových nedostatek. V rámci osvěty také poukázala na to, že do škol přicházejí praktické balíčky pro děvčata obsahující menstruační kalendáře, vložky či tampony. Pro chlapce je osvěta malá. Dále upozornila na nedostatek pomůcek.

Respondentka B

- **Jaký význam přikládáte sexuální výchově na 2. st. ZŠ a co považujete za konkrétní cíl(e) sexuální výchovy?**

Respondentka přikládá sexuální výchově veliký význam. Oblast sexuální výchovy by dle ní měla bezesporu patřit k jedné z priorit základního vzdělávání. Poukazuje zejména na dobu, kdy internet a média hrají velkou roli, a proto je potřeba tyto informace z oblasti sexuální výchovy uvádět na pravou míru. Jako další příklad uvedla samotné žáky, řešící v 10-15 letech věci, které se generace respondentky dotýkaly až kolem 20 let. Cílem sexuální výchovy je podle ní prevence nejenom ve smyslu předcházení pohlavních

nemocí, získávání informací, ale cíl ve smyslu umění komunikovat mezi lidmi a také mít povědomí o tom, co může člověku hrozit za rizika.

➤ **Můžete popsat konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy na vaší škole?**

Respondentka v této otázce odpověděla, že problémy související se sexuální výchovou nemají jak ze strany rodičů, tak ani ze strany žáků. Ba naopak, práce se třídou je na dobré úrovni a žáci se navzájem sobě neposmívají.

➤ **Umožňují vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a doplňující vzdělávací obor Etická výchova v RVP ZV dostatečný prostor pro výuku sexuální výchovy?**

Ve vzdělávacích oblastech a doplňujícím vzdělávacím oboru vidí dostatečný prostor pro sexuální výchovu. Spíše odkazuje na to, že důležitým faktorem je vybavenost školy

➤ **Popište mi, jaké metody využíváte při výuce sexuální výchovy?**

Zde respondentka navázala na předchozí otázku a odpověděla, že kromě výběru metod záleží i na tom, jakou vybaveností škola disponuje. To se pak projevuje při výběru různých metod. Uvedla, že během hodin využívá výklad, který ovšem různě kombinuje (např. diskuze, rozhovory). Pracuje také se skupinami, využívá hry, pracovní listy a v neposlední řadě i audiovizuální prostředky, kterých má škola dostatek.

➤ **Máte nějakou konkrétní představu nebo návrh, na jehož základě by se mohla výuka sexuální výchovy na vaší škole zlepšit?**

Konkrétní návrh respondentka nezmínila. Se sexuální výchovou na škole je spokojená. Zmínila pouze více časového prostoru, který by byl třeba. S látkou se občas opozdili, a proto měli méně času na témata jiná.

Respondentka C

➤ **Jaký význam přikládáte sexuální výchově na 2. st. ZŠ a co považujete za konkrétní cíl(e) sexuální výchovy?**

Respondentka přikládá sexuální výchově velký význam. Doplnila, že sexuální výchova se navíc soustavně probírá již od 1. st. ZŠ (přizpůsobená věku a potřebám dětí), na 2. stupni je sexuální výchova jakousi prevencí a zejména jde o to, aby děti skrze vzájemnou komunikaci pochopily, že jde o relativizaci skutečností, se kterými se i mimo školu setkávají. Cílem je jednotlivé informace z oblasti sexuální výchovy uhladit a usměrnit.

➤ **Můžete popsat konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy na vaší škole?**

Dle respondentky žádné problémy s rodiči či dětmi nemají. S kolektivem se jí pracuje dobře, protože děti jsou již ve věku, kdy se dokážou ovládat. To je důvod, proč neřeší žádné kázeňské problémy. Žáci jsou navíc upozorněni na možnost volby. Je na nich, zda se např. diskuze zúčastní či ne (zejména děti vyznávající určitá náboženství, víru).

➤ **Umožňují vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a doplňující vzdělávací obor Etická výchova v RVP ZV dostatečný prostor pro výuku sexuální výchovy?**

Respondentka považuje RVP ZV a jeho zmíněné oblasti za dobře propracované. Myslí si, že prostor pro sexuální výchovu je dostatečný a poukazuje na způsob zakotvení sexuální výchovy v jednotlivých ŠVP. Doplňující vzdělávací obor etická výchova se na jejich škole nevyučuje a není ho potřeba. Rovina vztahů, etiky a morálky je automaticky zahrnuta do sexuální výchovy.

➤ **Popište mi, jaké metody využíváte při výuce sexuální výchovy?**

Odpověď na tuto otázku byla jednoznačná. Dle respondentky je klasický způsob frontálního vyučování v této výchově nemožný. Je samozřejmé, že se musí něco odříkat, ale naprostá většina témat umožňuje volit metody diskuze, skupinové práce, projektového vyučování. Často také využívají brainstorming.

- **Máte nějakou konkrétní představu nebo návrh, na jehož základě by se mohla výuka sexuální výchovy na vaší škole zlepšit?**

Se sexuální výchovou je respondentka spokojená. Bylo by ale dobré, aby v rámci výuky sexuální výchovy do škol jezdili různí odborníci a uskutečňovali např. „peer programy“, které jsou zajímavé a hodinu ožíví.

Respondent D

- **Jaký význam přikládáte sexuální výchově na 2. st. ZŠ a co považujete za konkrétní cíl(e) sexuální výchovy?**

Respondent považuje sexuální výchovu za důležitou. Nicméně tvrdí, že bez sexuální výchovy by děti „přežily“. Cílem sexuální výchovy by měla být prevence, ale také jakési usměrňování. Zde poukazuje na příklad časopisů (např. Bravo), které žáci čtou. Může zde dojít ke zkreslení informací. Na řadě je potom forma usměrnění, v němž se děti dozvídají co je zkreslené a co ne.

- **Můžete popsat konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy na vaší škole?**

Problémy ze strany rodičů či žáků respondent nemá. Žáci se nestydí, neposmívají se. Spíše vidí problém v časových možnostech. Většinou se témata sexuální výchovy probírají v květnu či červnu, tzn. ke konci školního roku. Na základě tohoto tvrzení uvedl, že témata mohou posunout do jiných školních měsíců tak, aby se látka stihla.

- **Umožňují vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a doplňující vzdělávací obor Etická výchova v RVP ZV dostatečný prostor pro výuku sexuální výchovy?**

Vzdělávací oblasti nabízejí dle respondenta dostatečný prostor. Etickou výchovu jako doplňující předmět nemají, ale v rámci sexuální výchovy se snaží vést děti k utváření dobrých vztahů apod. Sexuální výchovu mají rozpracovanou ve vzdělávací oblasti Člověk a zdraví, oboru Výchova ke zdraví.

➤ **Popište mi, jaké metody využíváte při výuce sexuální výchovy?**

Respondent uvedl, že se v hodinách sexuální výchovy snaží spíše o metody diskuze a praktických činností. Využívá také internet a např. pořady, které se online dají zhlédnout v rámci webových stránek televizí (ČT1).

➤ **Máte nějakou konkrétní představu nebo návrh, na jehož základě by se mohla výuka sexuální výchovy na vaší škole zlepšit?**

Respondent zde nevedl příklad či návrh. Sexuální výchova je podle něho dostačující.

Respondentka E

➤ **Jaký význam přikládáte sexuální výchově na 2. st. ZŠ a co považujete za konkrétní cíl(e) sexuální výchovy?**

Respondentka uvedla, že význam sexuální výchovy vidí především v otevřené komunikaci mezi žáky a učitelem. V rámci této komunikace se i stydlivé děti zapojují více do diskuzí. Cílem sexuální výchovy je především to, aby si děti dokázaly tříditi informace a poznatky, které mají např. od kamarádů, z časopisů a ve školním prostředí je poté s učitelem probrat, říci, co je zkraslené, co je pravdou.

➤ **Můžete popsat konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy na vaší škole?**

Žádné konkrétní problémy respondentka nevedla. Poukázala na fakt, že výuka sexuální výchovy je zařazena do 9. ročníku, takže žáci jsou již „vyblbnutí“ z nižších tříd. Osobní problémy se sexuální výchovou nemá.

➤ **Umožňují vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a doplňující vzdělávací obor Etická výchova v RVP ZV dostatečný prostor pro výuku sexuální výchovy?**

V RVP ZV a jeho oblastech respondentka spatřuje dostatečný prostor s velkým množstvím témat. I s následnou změnou RVP ZV, která vejde v platnost 1. 9. 2013, se žádné změny v sexuální výchově nebudou konat.

➤ **Popište mi, jaké metody využíváte při výuce sexuální výchovy?**

Respondentka uvedla zejména referáty či prezentace. Děti si na základě těchto metod mohou vyhledat informace samy a zjistit si, co je konkrétně zajímavé. Není to pouhé zprostředkování informací učitelem.

➤ **Máte nějakou konkrétní představu nebo návrh, na jehož základě by se mohla výuka sexuální výchovy na vaší škole zlepšit?**

V této odpovědi byla respondentka konkrétní. V rámci sexuální výchovy jí chybí dostatek materiálů, zejména různých videonahrávek, CD a pořadů. Bylo by vhodné nabídku těchto materiálů do škol rozšířit, aby učitelé nemuseli pracně videa či jiné nahrávky vyhledávat.

Respondentka F

➤ **Jaký význam přikládáte sexuální výchově na 2. st. ZŠ a co považujete za konkrétní cíl(e) sexuální výchovy?**

Respondentka přikládá sexuální výchově veliký význam. Sexuální výchova má být takovou výchovou, ve které jde především o prevenci, ochranu sebe a svého zdraví.

➤ **Můžete popsat konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy na vaší škole?**

S problémy se respondentka nesešla a to hlavně proto, že prosazuje citlivý přístup. Pokud se jedná o děti věřících, výuky se většinou nezúčastní. Osobní problémy s výukou nemá.

➤ **Umožňují vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a doplňující vzdělávací obor Etická výchova v RVP ZV dostatečný prostor pro výuku sexuální výchovy?**

Doplňující vzdělávací obor Etická výchova na škole není, ale etika se jistě prolíná jinými předměty. Respondentka nemá dále ráda „škatulkování“ na jednotlivé oblasti. Sexuální výchova se dle jejího názoru prolíná, a proto je na učitelích, jak se k této výchově postaví. Na jejich škole je tato výchova součástí preventivního plánu.

➤ **Popište mi, jaké metody využíváte při výuce sexuální výchovy?**

V rámci výuky využívá klasické metody, jako jsou výklad, diskuze, brainstorming. Dodala, že žáci nepracují s učebnicemi, ani nemají sešity. Pokud je třeba, dostanou pracovní listy. Často také používají literaturu k samostatné četbě a poté diskutují na dané téma. Osvědčila se jí metoda anonymních dotazů (děti na lístečky napíší dotaz, který poté učitelka zodpoví a přitom se neřeší, kdo dotaz napsal).

➤ **Máte nějakou konkrétní představu nebo návrh, na jehož základě by se mohla výuka sexuální výchovy na vaší škole zlepšit?**

Konkrétní představu nemá. Materiály ani pomůcky ji při pedagogické činnosti nechybí. Škola má k dispozici nejrůznější nástěnné plakáty, literaturu a pracovní listy.

Respondent G

➤ **Jaký význam přikládáte sexuální výchově na 2. st. ZŠ a co považujete za konkrétní cíl(e) sexuální výchovy?**

Význam sexuální výchovy je dle respondenta veliký a spočívá v tom, že škola o sexuální výchově mluví a rodiče ne. Škola tímto zastává jakousi primární funkci. Cílem je předat dětem také vědomosti, dovednosti a návyky, aby se v dalších letech chovaly zodpovědně, dodržovaly určité zásady a nebály se mluvit.

➤ **Můžete popsat konkrétní problémy související s výukou sexuální výchovy na vaší škole?**

Osobní problémy respondent neuvedl. Je zastáncem této výchovy po mnoho let a s rodiči má spíše pozitivní zkušenosti (rodiče do školy chodí a děkují, že sexuální výchovu s dětmi někdo probere). Při pedagogické činnosti volí koedukovaný charakter výuky. Zde se vyskytl malý problém při seznamování s tím, jak probíhá porod. Chlapcům se při pohledu na video dělalo špatně. Uvádí také překvapivou skutečnost ohledně výsledného hodnocení žáků v předmětech rodinná výchova a občanská výchova. Děti dosahují výrazně horších výsledků v rodinné výchově nežli ve výuce občanské výchovy.

➤ **Umožňují vzdělávací oblasti Člověk a příroda, Člověk a zdraví a doplňující vzdělávací obor Etická výchova v RVP ZV dostatečný prostor pro výuku sexuální výchovy?**

RVP ZV a jeho zmíněné oblasti jsou dle respondenta dostatečně srozumitelné a témat je dostatek. Závisí na škole a učitelích, jak se s obecnými tématy uvedenými v RVP ZV poperou a zasadí je do svých konkrétních ŠVP.

➤ **Popište mi, jaké metody využíváte při výuce sexuální výchovy?**

Respondent využívá především metody práce s konkrétní literaturou. V rámci svých hodin také využívá videodokumenty, které osobně vlastní nebo nahrávky přetočené z televizních pořadů. Výuka se obohacuje praktickými náměty a tím, že v rámci nějakého tématu (např. menstruace) dívky dostanou praktický balíček obsahující vložky či jiné hygienické výrobky.

➤ **Máte nějakou konkrétní představu nebo návrh, na jehož základě by se mohla výuka sexuální výchovy na vaší škole zlepšit?**

Respondent podotknul, že jisté zlepšení by bylo možné, pokud by existovala širší nabídka výukových materiálů (především videí, cd, pořadů). Ty, co mají k dispozici, jsou zastaralé a nelze je prakticky využít. Uvedl podmínku týkající se videí. Měla by být přiměřená věku a ne příliš odborná.

6.6 Závěr k uskutečněným rozhovorům

Uskutečněné rozhovory s učiteli vybraných základních škol mi poskytly příležitost poznat tamní prostředí a zjistit, jaké zkušenosti se sexuální výchovou mají. Byla jsem nesmírně překvapená jednotlivými rozhovory. Vždy jsem si myslela, že problematika sexuální výchovy je na školách vyostřená a že se zde neustále řeší to, jakou podobu by měla mít a jak by učitelé měli reagovat na jízlivé poznámky z řad rodičů neakceptujících tuto výchovu.

Rozhovory byly otevřené, proto si myslím, že metoda polostrukturovaných se osvědčila. Umožnila mi naléznout odpovědi na uvedené otázky a porovnat je se zadanými hypotézami. Během rozhovorů jsem měla příležitost nahlédnout do jednotlivých ŠVP a zjistit, v jakých

předmětech se sexuální výchova vyučuje. Většinou je součástí rodinné výchovy nebo přímo výchovy ke zdraví.

Shrnutí výsledků odpovědí nemůže být vztahováno na všechny školy, které sexuální výchovu vyučují. Pokud bychom chtěli statisticky zpracovat odpovědi, byl by nutný větší vzorek respondentů a zvolení vhodnější metody (např. dotazník).

V první otázce se všichni respondenti shodli na tom, že sexuální výchova má bezesporu význam a ve škole by neměla chybět. Většina z nich také propojuje sexuální výchovu s jistou formou prevence, uvádí spojení s mravním jednáním a etikou. Cílem je dosažení otevřené komunikace mezi učiteli a žáky, jež má vliv na utváření dobrých mezilidských vztahů. Touto otázkou jsem mohla vyvrátit zvolenou hypotézu bezvýznamnosti sexuální výchovy.

Hypotéza chápající sexuální výchovu jako biologicky a technicky orientovanou se nepotvrdila. Naopak, na základě rozhovorů je zřejmý poukaz na zasazení výchovy do mezilidských vztahů, morálního jednání a etiky.

Respondenti rovněž neuvedli žádné problémy související s dětmi rodičů nábožensky orientovaných. Shodli se na tom, že při výuce sexuální výchovy neřeší kázeňské problémy ve smyslu vysmívání. V hodinách se spíše setkávají s aktivní účastí dětí. Nikdo z respondentů neuvedl osobní problémy s vyučováním tohoto předmětu. Hypotéza poukazující na problémy spojené s výukou se tedy nepotvrdila.

Odpovědi na otázku zabývající se RVP ZV byli víceméně shodné. Respondenti mluvili převážně pozitivně a chválili množství témat nalézajících se v jednotlivých vzdělávacích oblastech a oborech. Apelovali zejména na obecnost těchto témat a jejich správné zařazení do ŠVP. RVP ZV má dostatečný potenciál, proto můžeme potvrdit i hypotézu zaměřující se na tento kurikulární dokument.

Další otázka navazovala na teoretickou část a zabývala se metodami vyučování. Respondenti nejčastěji uváděli metodu skupinové práce, diskuze, brainstormingu, popřípadě práci s videomateriály. Výklad jako specifickou monologickou metodu využívají pouze k vysvětlení faktů či objasnění. Sexuální výchova chápou jako specifický předmět vyžadující interaktivní přístup. Na základě toho se nepotvrdila hypotéza, která předpokládá využívání převážně monologických metod.

Závěrečnou otázkou měl být zjištěn návrh či řešení zlepšující současný stav sexuální výchovy. Respondenti víceméně neuvedli nic konkrétního. Nejméně čtyři respondenti však poukázali na nedostatek materiálů a pomůcek. Vyjadřovali se kriticky k zastaralým videím či CD nepoužitelných pro současnou výuku. Dle jejich návrhu by mělo existovat více společností či firem poskytující nabídku těchto materiálů a pomůcek. Díky tomu by se sexuální výchova modernizovala a byla více interaktivní.

Sexuální výchova je chápána zcela přirozeně. Z výpovědí je zřetelná propojenost s dalšími předměty jako jsou filozofie, etika, psychologie, OSV a další. Sexuální výchova není nástrojem toho, aby se z žáků stali znalci na pohlavně přenosné choroby. Důležité je propojení nabytých vědomostí, dovedností, postojů a názorů do osobního života ve smyslu podpory dobrých vztahů, otevřené komunikace, prevence a ochrany vlastní osoby a zdraví.

7. Závěr

Bakalářská práce se věnovala pojetí sexuální výchovy na 2. st. ZŠ, tedy tomu, jakou má podobu a místo v současném pojetí vzdělávání. Při zpracování jsem vycházela z dostupné literatury a to především z odborných článků věnující se pedagogice a školství obecně. Snažila jsem se vystihnout všechny aspekty ovlivňující sexuální výchovu a na základě toho vytvořit logický přehled, který by byl využitelný studenty učitelství či pedagogy. Úvodní kapitoly se zaměřovaly na historické aspekty sexuality v různých časových údobích a specifické podmínky kladoucí na učitele zvýšené nároky. Další kapitola popisovala historii a současným stav sexuální výchovy na základních školách. Zde bylo nutné vycházet z kurikulárních dokumentů a hledat potenciál v jednotlivých vzdělávacích oblastech a oborech. Následující kapitola se věnovala obecné metodice sexuální výchovy s důrazem na vhodný výběr metod.

Součástí práce byla praktická část založená na metodě polostrukturovaných rozhovorů s učiteli vybraných základních škol. V rámci tohoto výzkumu jsem mohla zjistit, jaké zkušenosti mají učitelé se sexuální výchovou. Při zpracování bylo zapotřebí vycházet ze zvolených cílů, metodologie, výzkumného problému, dílčích otázek a stanovených hypotéz. Samotný výzkum byl proveden na čtyřech základních školách, celkem se sedmi učiteli. Odpovědi byly zaznamenány do speciálního poznámkového bloku a následně převyprávěny. Spolupráci s učiteli považuji za přínosnou. I přes velkou vytíženost učitelů jsem měla dostatečný prostor a čas rozhovory uskutečnit. Závěr praktické části se zabýval potvrzením či vyvrácením zvolených hypotéz.

Na základě této práce jsem mohla propojit teoretické znalosti a následně je využít v praxi. Bez teoretických základů by nebylo možné uskutečnit jednotlivé rozhovory. Za úspěch považuji i spolupráci se základními školami, které se rozhodly zapojit.

Součástí byla i snaha splnit cíle zadané v úvodu. Hlavní cíl se zaměřoval na vypracování uceleného přehledu toho, jak sexuální výchova vypadá a co ji ovlivňuje. Tento cíl se mi podařilo splnit v teoretické části spolu s dílčími cíli, které se zaměřovaly na nalezení potenciálu sexuální výchovy v RVP ZV a hledání vhodných metod.

Bakalářskou práci je možné dále prakticky rozpracovat a zabývat se výzkumem orientovaným na výuku sexuální výchovy v českých školách.

Slovníček vybraných pojmů

Afrodisia – Afrodisia chápeme jako úkony, pohyby, dotyky, které v sobě obsahují určitou podobu slasti. (in: Foucault, 2003, s. 55)

Diskurs - Diskurs se používá k označení všech forem mluvení, textů, které se vyskytly jak při běžné konverzaci, tak v jakémkoliv druhu textu. Lidé proto používají diskurs, aby přisuzovali vinu určitým věcem, prezentovali, omlouvali se, ... (in: Bianchi, 2011, s. 130)

Homosexualita -(z řeckého *homós* stejný a latinského *sexus*, pohlaví) v nejširším pojetí označuje princip vazby osob/tvorů/prvků vykazujících totožnou charakteristiku pohlavnosti (stejně pohlaví). (Hartl, 2004, s. 666)

Kompetenční vzdělávání – Kompetenční vzdělávání je progresivní a přináší otázku cíle zcela samozřejmě. Orientuje se na to, k jakým kompetencím zaměřit vyučování. (Kasíková, 2011, s. 136)

Libido - V psychoanalytické teorii označení projevů pohlavního pudu, základ pudové energie vyvěrající z podvědomí a zaměřené k dosahování slasti. (in: Hartl, 2010, s. 286)

Národní program rozvoje vzdělávání - Koncepční dokument české vzdělávací politiky označovaný jako Bílá kniha; obsahuje záměry rozvoje vzdělávání žáků od 3 do 19 let a návrhy i doporučení ekonomického, politického a pedagogického charakteru, které jsou postupně realizovány. (in: RVP, 2007[online], s. 124)

Oidipovský komplex - Je instinktivní náklonnost chlapce obvykle ve věku 3–6 let k matce s agresivním chováním k otci. Obdobný je Elektrín komplex - náklonnost dívky k otci. (in: Brzek et al., 1993, s. 29)

Onanismus – Původně označení pro sexuální dráždění přerušené před ejakulací. (Hartl, 2010, s. 364)

Psychoanalýza – Teorie založená na přesvědčení o rozhodujícím vlivu sexuálního pudu na vývoj a život člověka. (in: Hartl, 2010, s. 462)

Pubescence – Věkové období dospívání, v našich podmínkách přibližně od 11 do 15 let. Rozlišuje se období prepubescence (11-13 let) a vlastní pubescence (13-15 let). (in: Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 194)

Rámcový vzdělávací program – Kurikulární dokument státní úrovně, které normativně stanovuje obecný rámec pro jednotlivé etapy vzdělávání a je závazný pro tvorbu školních vzdělávacích programů (in: RVP, 2007[online], s. 124)

Sekulární akcelerace – Termínem sekulární akcelerace je označováno celkové urychlování růstu a vývoje v průběhu staletí (in: Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 144)

Sexualita - Je souhrn projevů lidského chování a citění zpravidla vyplývající z tělesných i psychických rozdílů mezi pohlavími a přináší fyziologické uspokojení a psychickou slast. (in: Hartl, 2010, s. 523)

Sexuální výchova - Dříve pohlavní výchova. Výchova směřující k získání návyků, dovedností, znalostí, hodnot, norem a postojů v oblasti sexuálních vztahů mezi mužem a ženou. (in Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 211)

Světová zdravotnická organizace (WHO) – Jedná se o specializovanou organizaci, jejíž hlavním posláním záležitostí je pomáhat všem vládám nést odpovědnost za zdraví občanů, posilovat účast všech resortů na plnění zdravotních programů a rozšiřovat aktivní podíl veřejnosti na péči o zdraví. (in: Vokurka, 2007, s. 678)

Školní klima - Specifický projev školního života, který obsahuje celkovou kvalitu prostředí uvnitř školy s ekologickými, společenskými, sociálními a kulturními dimenzemi. (in: Grecmanová, 1997, s. 22)

Školní vzdělávací program - Kurikulární dokument školní úrovně; školní vzdělávací program pro základní vzdělávání zpracovává podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání každý učitel poskytující základní vzdělávání. (in: RVP, 2007[online], s. 125)

Vyučovací metoda - Je definována jako postup, cesta, způsob vyučování. Charakterizuje činnost učitele vedoucí žáka k dosažení stanovených vzdělávacích cílů. (in: Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 287)

Základní škola – V ČR označuje všeobecně vzdělávací školu, v níž mládež zahajuje povinnou školní docházku. Má v současnosti devět ročníků, které jsou rozděleny na první stupeň (1. -5. ročník, úroveň vzdělávání ISCED 1) a druhý stupeň (6. -9. ročník, úroveň vzdělávání ISCED 2). (in: Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 307)

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje:

BAHNÍK, Václav et al. *Tribuni výmluvnosti: výbor ze starověkých řečníků*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1974, 436 s. ISBN 01-001-74.

BIANCHI, Gabriel. Subjektivnost sexuality. ŠULOVÁ, Lenka et al. *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví*. Praha: MAXDORF, 2011, s. 130-135. ISBN 978-80-7345-238-4.

Bible: překlad 21. století. Praha: BIBLION, 2009. ISBN 978-80-87282-00-7.

BELLINGER, Gerhard J. *Sexualita v náboženstvích světa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1998, 390 s. ISBN 80-200-0642-7.

BRZEK, Antonín et al. *Průvodce sexualitou člověka*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, 132 s. ISBN 80-04-25814-X.

ČELEDOVÁ, Libuše a Rostislav ČEVELA. *Výchova ke zdraví: Vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 126 s. ISBN 978-80-247-3213-8.

DONÁT, Josef a Nora DONÁTOVÁ. *Důvěrně a otevřeně o sexualitě: Sexuální výchova pro základní školu a pro nižší ročníky víceletých gymnázií*. 2. vyd. Praha: Fortuna, 2007, 95 s. ISBN 978-80-7168-990-4.

FAFEJTA, Martin. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Nakladatelství Jan Piszkiwicz, 2004, 159 s. ISBN 80-86768-06-6.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I.: Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999, 189 s. ISBN 80-238-5090-3.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality: Užívání slastí*. Praha: Herrmann & synové, 2003, 338 s. ISBN 80-239-1187-2.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality: Péče o sebe*. Praha: Herrmann & synové, 2003, 326 s. ISBN 80-239-1186-4.

GIDDENS, Anthony. *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1991, 256 s. ISBN 08-047-1944-6.

GOLDHILL, Simon. *Foucault's virginity: ancient erotic fiction and the history of sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 194 s. ISBN 0-521-47934-7.

GRECMANOVÁ, Helena. *Klima školy*. 1. vyd. Olomouc: Hanex, 2008, 209 s. ISBN 978-80-7409-010-3.

HALPERIN, David M., John J. WINKLER a Froma I. ZEITLIN. *Before sexuality: the construction of erotic experience in the ancient Greek world*. Princeton: Princeton University Press, 1990, 526 s. ISBN 06-910-0221-5.

HARTL, Pavel. *Velký psychologický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2010, 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5.

HAVLÍNOVÁ, Miluše a Zdena VILDOVÁ. Průvodce výchovou ke zdraví. *Učitelství listy: nezávislý měsíčník pro příznivce změn*. 2005/2006, roč. 13, č. 1, s. 1-4. ISSN 1210-7786.

HEIDBRINK. *Psychologie morálního vývoje*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, 175 s. ISBN 80-717-8154-1.

HENDERSON, Jeffrey. Greek Attitudes Toward Sex. GRANT, Michael, Rachel KITZINGER a Rachel KITZINGER. *Civilization of the ancient Mediterranean: Greece and Rome*. New York: Scribner's, 1988, s. 1249-1263. ISBN 0684175940.

JANIŠ, Kamil. Sexuální výchova na základní škole. *Společenskovední předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol*. 2004/2005, roč. 4, č. 4, s. 15-17. ISSN 1214-6811.

JANIŠ, Kamil a Vladimír TÄUBNER. *Didaktika sexuální výchovy*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, 107 s. ISBN 80-7041-902-4.

KASÍKOVÁ, Hana. Cíle vyučování. *Pedagogika pro učitele*. 2. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 135-142. ISBN 978-80-247-3357-9.

KNEBLOVÁ, Eva. Sexuální výchova pohledem psycholožky. *Řízení školy: odborný měsíčník pro ředitele škol*. 2010, roč. 7, č. 9, s. 25-27. ISSN 1214-8679.

- KOLÁŘ, Zdeněk a Jaroslav KOŤA. *Základy obecné pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1998, 98 s.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- LORENZOVÁ, Jitka. Etická výchova. VALIŠOVÁ, Alena a Hana KASÍKOVÁ. *Pedagogika pro učitele*. 2. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 289-310. ISBN 9788024733579.
- MARÁDOVÁ, Eva. *Výchova ke zdraví: pracovní sešit pro 6.-9. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 2004, 64 s. Zdravý životní styl. ISBN 80-716-8914-9.
- MARÁDOVÁ, Eva. *Výchova ke zdraví: pracovní sešit pro 6.-9. ročník základní školy : autorská řešení*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 2004, 15 s. Zdravý životní styl. ISBN 80-716-8903-3.
- MATĚJČEK, Zdeněk. Vztah, vzor, poučení. *Učitel'ské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. 1995, roč. 98, č. 22. ISSN 0139-5718
- MELLAN, Jiří a Antonín BRZEK. Návrh náplně soustavné sexuální výchovy na 2. stupni základních škol a na středních školách. *Česká škola*. 1994, roč. 1, č. 4, s. 8-14.
- MORUS. *Světové dějiny sexuality*. 3. vyd. Praha: Ikar, 2007, 282 s. ISBN 978-80-249-0887-8.
- PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, 270 s. ISBN 80-7184-569-8.
- PLATÓN, Platón. *Platonovy zákony*. 1. vyd. Praha: Česká akademie věd a umění, 1925, 224 s.
- PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 3. vyd. Praha: Portál, 2001, 328 s. ISBN 80-7178-579-2.
- SIELERT, Uwe. *Sexuální výchova: kniha netradičních metod výuky*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1994, 279 s. ISBN 80-855-7336-9.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha: ISV, 1999, 292 s. ISBN 80-85866-33-1.

ŠILEROVÁ, Lenka. *Sexuální výchova: jak a proč mluvit s dětmi o sexualitě*. 1 vyd. Praha: Grada, 2003, 103 s. ISBN 80-247-0291-6.

ŠILEROVÁ, Lenka. Sexuální výchova v zahraničí i u nás. *Učitelství noviny*. 1997, roč. 100, č. 7, s. 15-18. ISSN 0139-5718.

ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Sexuální výchova, ano, nebo ne?. *Učitelství noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. 2012, roč. 115, č. 8, s. 8-9. ISSN 0139-5718.

ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Sexuální výchova ve Spirále. *Učitelství noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. Praha, 2008, roč. 111, č. 15, s. 13. ISSN 0139-5718.

ŠULOVÁ, Lenka. Sexuální výchova v ČR. BIANCHI, Gabriel. *Upgrade pre sexuálnu výchovu: (zborník z konferencie "Alternatívy zodpovednej sexuálnej výchovy"*. Bratislava: Veda, 2003, s. 21-31. ISBN 80-224-0783-6.

ŠULOVÁ, Lenka. Sexuální výchova na školách. ŠULOVÁ, Lenka, Tomáš FAIT a Petr WEISS. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011, s. 386-396. ISBN 978-80-7345-238-4.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TÄUBNER, Vladimír. *Metodika sexuální výchovy: pro učitele, vychovatele, rodiče a studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996, 45 s. ISBN 80-7071-029-2.

TUPÝ, Jan. Problematika vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví v učebnicích 1. a 2. stupně základní školy. *Komenský*. 1998/99, roč. 123, 1/2, s. 18-20. ISSN 0323-0449.

VÁGNEROVÁ. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008, 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

VALIŠOVÁ, Alena a Josef VALENTA. *Metody vyučování a jejich modernizace*. VALIŠOVÁ, Alena a Hana KASÍKOVÁ. *Pedagogika pro učitele*. 2. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 191-212. ISBN 978-80-247-3357-9.

WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. 2. vyd. Překlad Miloš Havelka. Praha: Oikoymenh, 2009, 351 s. ISBN 978-807-2983-896.

XENOFÓN. *Vzpomínky na Sókrata*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1972, 450 s.

ZOUFALÁ, Marcela. Postoje ortodoxního judaismu a římskokatolické církve k vybraným sexuálně reprodukčním tématům. ŠULOVÁ, Lenka, Tomáš FAIT a Petr WEISS. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011, s. 293-306. ISBN 978-80-7345-238-4.

Zákony a vyhlášky:

Česká republika. Zákon o pedagogických pracovnících. In: *317/2005 Sb.* 2005. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich>

Elektronické zdroje:

AUGUSTYN, Józef. Zmrzačený pohled na sexualitu přináší prázdnotu. *Vira.cz: Vira na internetu* [online]. 2013 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/Sexualita.html>

Comprehensive sexuality education. *IPPF: International planned parenthood federation* [online]. ©2012 [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://ippf.org/our-work/what-we-do/adolescents/education>

Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha, 2010 [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/10974>

Charakteristika doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2010 [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/charakteristika-doplnujiciho-vzdelavaciho-oboru-eticka>

IPPF Framework For Comprehensive Sexuality Education. *IPPF: International Planned Parenthood Federation* [online]. ©2012 [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://ippf.org/resource/IPPF-Framework-Comprehensive-Sexuality-Education>

JEŘÁBEK, Jaroslav. *Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání* [online]. Praha: VÚP, 2005, 104 s. [cit. 2013-04-15]. ISBN 80-870-0003-X. Dostupné z: <http://stary.rvp.cz/soubor/manual.pdf>

KAPPL, Miroslav. Vývoj dispozitivu sexuality v dějinách evropské civilizace. In: *Sborník z kongresu Pardubice 2004* [online]. 2004 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2006010631>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a Standardy pro základní vzdělávání. In: *Ministerstvo školství a mládeže a tělovýchovy*. 2010. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/21592>

REISS, Michael J. Conflicting Philosophies of School Sex Education. *Journal of moral education*. 1995, roč. 24, č. 4, s. 371-82. ISSN 0305-7240. Dostupné z: http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/search/detailmini.jsp?_nfpb=true&_&ERICExtSearch_SearchValue_0=EJ523788&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=EJ523788

Sexuální výchova - vybraná témata: příručka pro učitele [online]. Praha: MŠMT, 2009, 70 s. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: www.msmt.cz/file/8304_1_1/

WIGHT, Daniel. The effectiveness of school-based sex education: What do rigorous evaluations in Britain tell us?. *Education and Health* [online]. 2011, roč. 29, č. 4, s. 69-73 [cit. 2013-04-15]. ISSN 2049 3665. Dostupné z: <http://sheu.org.uk/sites/sheu.org.uk/files/imagepicker/1/294dw.pdf>

Souhlasím s tím, aby moje bakalářská práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze dne 15. 5. 2013

.....

Podpis

Pořadové číslo	Jméno čtenáře	Č. karty ISIC	Bydliště	Datum